

Osobnost i moda - Galenova teorija u oblikovanju modne kolekcije

Majdandžić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Textile Technology / Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno-tehnološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:201:469011>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Textile Technology University of Zagreb - Digital Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET
ZAVOD ZA DIZAJN TEKSTILA I ODJEĆE

DIPLOMSKI RAD
OSOBNOST I MODA - GALENOVA TEORIJA U OBLIKOVANJU MODNE
KOLEKCIJE

PROF. ART. DR. SC. JASMINKA KONČIĆ

ANA MAJDANDŽIĆ/11410TMD-MD

ZAGREB, rujan 2023.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF TEXTILE TECHNOLOGY
DEPARTMENT OF TEXTILE AND CLOTHING DESIGN

MASTER'S DISSERTATION
PERSONALITY AND FASHION - GALEN'S THEORY AS AN INSPIRATION FOR A
FASHION COLLECTION

ASS. PROF. ART. PH.D. JASMINKA KONČIĆ ANA MAJDANDŽIĆ/11410TMD-MD

ZAGREB, September 2023

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Tekstilno-tehnološki fakultet

Zavod za dizajn tekstila i odjeće

Rad sadrži:

- stranica: 64

- fotografija: 34

- literaturnih navoda: 46

- odjevnih izradaka: 6 odjevnih kombinacija, 17 odjevnih predmeta

Izvornik je na hrvatskom jeziku

Mentor: Prof. art. dr. sc. Jasminka Končić, Sveučilište u Zagrebu Tekstilno-tehnološki fakultet

Članovi povjerenstva:

1. Izv.prof.dr.sc. Katarina Nina Simončić, predsjednik/ica

2. Prof. art. dr. sc. Jasminka Končić, član/ica

3. Prof. dr. sc. Ivana Salopek Čubrić, član/ica

4. Doc.dr.sc. Karla Lebhaft, zamjenik člana/ice

Datum predaje: _____

Datum obrane: _____

Ocjena: _____

SAŽETAK

Osobnost i moda - Galenova teorija u oblikovanju modne kolekcije diplomski je rad u kojem će se prikazati Galenova teorija o četiri temperamenta, primijenjena kao estetski obrazac oblikovanja u modnom dizajnu. Uz to će se obraditi i uloga boja u osobnosti i djelovanje boja na raspoloženje. Rad se bavi istraživanjem suodnosa pojmova mode i tipova osobnosti definiranih spomenutom teorijom. Kroz modnu kolekciju pod nazivom *4T+2*, sastavljenu od šest odjevnih kombinacija nastalih pretežito tehnikom ručnog pletenja i tkanja, protumačit će se značaj boja u području modnog dizajna.

Ključne riječi: temperamenti, psihologija boja, pletenje, tkanje, oblikovanje modne kolekcije

SUMMARY

Personality and fashion - Galen's theory as an inspiration for a fashion collection is a master's thesis that depicts Galen's theory of four temperaments, the importance of color in personalities and its effect on mood. The thesis deals with the research of the relationship between the concepts of fashion and personality types defined by the aforementioned theory. The significance of colors in the field of fashion design will be interpreted through the fashion collection called *4T+2*, composed of six clothing combinations created mainly by the technique of hand knitting and weaving.

Keywords: temperaments, color psychology, knitting, weaving, fashion collection

Sadržaj

1. UVOD	1
2. GALENOVA TEORIJA O ČETIRI TEMPERAMENTA.....	2
2.1. Hipokratova teorija humora	2
2.2. Galenova teorija o četiri vrste osobnosti.....	3
3. ULOGA BOJE U OSOBNOSTI.....	7
3.1. Povijest i teorija boje	7
3.2. Psihologija boja.....	9
3.3. Uloga boje u osobnosti.....	12
3.4. Uloga boje u umjetnosti	15
3.4.1. Monokromatska umjetnost.....	17
3.4.2. Picassov „Plavi period“ (1900.-1904.).....	19
3.4.3. Žuta boja u slikama Van Gogha.....	21
3.4.4. Monetova „violetomania“	23
3.5. Uloga boje u odijevanju i modi.....	24
3.5.1. Crno u kolekcijama Yohjia Yamamota.....	25
3.5.2. Narančasto u kolekcijama modne kuće Hermès	26
3.5.3. “Shocking pink” u radovima Else Schiaparelli.....	27
3.5.4. Bijelo u radu Martina Margiele.....	28
4. RUČNA TEHNIKA PLETENJA.....	29
4.1. Tehnika pletenja u visokoj modi.....	30
5. TEHNIKA RUČNOG TKANJA	33
5.1. Tehnika tkanja u visokoj modi.....	33
6. KONCEPT KOLEKCIJE 4T+2.....	35
6.1. Utjecaj Galenove teorije četiri temperamenta na kolekciju 4T+2	35
6.2. Utjecaj simbolike boja u osobnosti na kolekciju 4T+2.....	37
6.3. Tehnike ručnog pletenja i tkanja u kolekciji	39
7. LIKOVNA ANALIZA KOLEKCIJE	40
7.1. Odjevna kombinacija Kolerik	40
7.2. Odjevna kombinacija Melankolik	42
7.3. Odjevna kombinacija Flegmatik	44
7.4. Odjevna kombinacija Sangvinik	46
7.5. Odjevna kombinacija Ekstrovert.....	48
7.6. Odjevna kombinacija Introvert	50
8. ZAKLJUČAK.....	52

9. LITERATURA	53
10. IZVORI.....	54
11. SLIKOVNI MATERIJALI	56
IZJAVA O AUTORSTVU	58

1. UVOD

Dio naše osobnosti određen je genetikom, ali i vanjskim faktorima i okruženjem koji uvelike oblikuju nečiji temperament. Prema ranim istraživanjima antičkih liječnika kao što su Hipokrat i Galen, sve su ljudske osobine podijeljene u četiri glavne kategorije, odnosno četiri tipa koja se dalje dijele na dvije potkategorije - ekstroverte i introverte. Ekstrovertirani *kolerik* i *sangvinik* otvorenije su i društvenije osobnosti koje se ističu u gomili, dok su introvertirani *melankolik* i *flegmatik* sramežljiviji, zatvoreniji i anksiozniji. Inspiracija za kolekciju *4T+2* su osnovne karakteristike svakog od navedenih temperamenata i tipova osobnosti, a započeta je skicom oglavlja koja predstavljaju izraze lica svakog temperamenta. Agresivna strana kolerika prikazana je ljutitim izrazom lica, depresivna karakteristika melankolika tužnim, a smirenost flegmatika letargičnim. Natpis *Mood swings* predstavlja maničnog sangvinika dok natpis *Loud* predstavlja društvenog ekstroverta. Njemu suprotan, introvert, prikazan je rukama koje prekrivaju lice (masku) i njegovu želju da se sakrije. Vrsta i tekstura materijala također predstavlja karakteristike temperamenata (npr. rupičasti materijal – otvorenost prema društvenim situacijama; slojevitost materijala – zatvorenost; voluminoznost postignuta volanima – ekscentričnost; skladnost i neskladnost u tkanju – energičnost i smirenost). Istraživanjem psihologije boja i njihovog djelovanja na raspoloženje kao i njihova simbolika u zapadnoj kulturi, sastavljena je paleta boja koje se podudaraju sa svakim temperamentom i njegovim karakteristikama. Koleriku je tako pridružena crvena boja ljutnje, melankoliku smirujuća, ali tužna plava, flegmatiku smirujuća zelena, sangviniku ružičasta, ekstrovertu veseli tonovi žute, a introvertu neutralna bež.

Rad se sastoji od dva dijela. Prvi, teorijski dio, obuhvaća detaljno opisane navedene osobnosti, njihovu povezanost s bojama, utjecaj boja na raspoloženje te općenito simboliku boje. Drugi dio sastoji se od likovne analize i koncepta kolekcije koji se preklapa s teorijskim dijelom i istraživanjem osobnosti i boja.

Cilj je ovog diplomskog rada istražiti jesu li ponašanja i način na koji percipiramo svijet oko sebe vezani za genetske faktore ili oni ovise o vanjskim utjecajima. Također se ispituje odgovaraju li boje tim ponašanjima te koja je njihova uloga u umjetnosti i modi. Očekivani rezultat je modna kolekcija koja, uz pomoć psihologije i simbolike boja, uspješno vizualno prikazuje apstraktne pojmove kao što su osobnost i emocije.

2. GALENOVA TEORIJA O ČETIRI TEMPERAMENTA

Postoje razlozi za sve što činimo kao ljudska bića, iako nam je vrlo često teško razumjeti zašto mislimo, osjećamo i ponašamo se na određene načine. Odgovor na to pitanje može se pronaći u našem temperamentu ili osobnosti. Općenito objašnjenje pojma temperamenta jest vjerovanje da su ljudska bića rođena s genetskim predispozicijama za određena ponašanja te su ona ispisana u našem DNK kao i boja naše kose, očiju i sl.¹ U odnosu na nastalu modnu kolekciju 4T+2, koja vizualno prikazuje svaki temperament, ovo poglavlje opisat će značajke svakog Galenovog temperamenta, ali i sam nastanak njegove teorije.

2.1. Hipokratova teorija humora

Psihologija, kakvu je znamo danas, još se od antičkih vremena usko vezala uz filozofiju i biologiju, a posebice uz medicinu. Jedan od prvih teoretičara, pitagorejac Alkmeon iz Krotona, poznat je po svojim istraživanjima u sferi ljudske anatomije. Njegova teorija uma sastojala se od ideje da je mozak kao središte percepcije i misli povezan sa svim ostalim osjetilnim organima pomoću pneuma.² Alkmeon je definirao brojne suprotnosti kao što su vruće-hladno, mokro-suho, gorko-slatko. Te se suprotnosti trebaju držati uravnoteženima kako bi se održalo zdravlje osobe. Bolest i poremećaje teoretizirao je kao gubitak ravnoteže navedenih suprotnosti u tijelu. Takvu je ideju u petnaestom stoljeću pr. Kr. prigrio i Hipokrat dodatno je razvijajući u svojoj teoriji „esencijalnih humora“. Naime, antički su Grci vjerovali da Zemlju tvore četiri osnovne tvari: zemlja, voda, zrak i vatra od kojih svaka od njih ima svoju odgovarajuću tjelesnu tekućinu koju naziva „humorima“³ - crna žuč, sluz, krv i žuta žuč.⁴ Hipokratova teza predstavljena je u knjizi *O prirodi čovjeka*. U njoj je prvi put prikazana navedena ideja da se čovjek sastoji od četiri humora čija svojstva odgovaraju svakom od četiriju godišnjih doba. Tako krv, koja je vruća i mokra, prevladava u proljeće, žuta žuč ljeti jer je vruća i suha, crna žuč koja je hladna i suha povezuje se s jeseni,

¹ Ekstrand D.W., The Four Human Temperaments http://corecanvas.s3.amazonaws.com/thetransformedsoul-0ecb7a56/media/original/512fb9e98d73c_Four%20Human%20Temperaments.pdf pristupljeno: 22.03.2023.

² dah, vjetar, duh životinja koji prolazi tijelom poput živčanih signala

³ Esencijalnu tjelesnu tekućinu

⁴ Boeree G.C., Early Medicine and Physiology, <http://webspaceship.edu/cgboer/neurophysio.html> pristupljeno: 22.03.2023.

a hladna i mokra sluz sa zimom. Zdravo tijelo definirano je kao ono u kojem prevladava ravnoteža i mješavina svih humora, dok je njihova neravnoteža znak bolesti.⁵

	mokro	suho
vruće	zrak/krv	vatra/žuta žuč
hladno	voda/sluz	zemlja/crna žuč

Tablica 1: Četiri osnovne tvari sa korespondirajućim esencijalnim humorima

2.2. Galenova teorija o četiri vrste osobnosti

Slijedeći Hipokratovu nauku, liječnik iz Rimskog Carstva imenom Galen postavio je teoriju da se sav život temelji na pneumi tj. duhu. Galen objašnjava da biljke imaju svoj prirodni duh koji uzrokuje njihov rast, životinje imaju vitalni duh pomoću kojeg se kreću, a ljudska bića imaju životinjski duh koji je odgovoran za misli. U dijelovima mozga i leđnoj moždini pronašao je cerebrospinalnu tekućinu za koju je vjerovao da predstavlja životinjski duh koji kroz živce putuje iz osjetilnih organa.⁶ Vođen Hipokratovim idejama, postavio je devet temperamentnih tipova koji proizlaze iz četiriju humora. U idealnoj osobnosti uravnotežene su komplementarne karakteristike toplo-hladno i suho-vlažno, dok u četiri manje idealna tipa dominira po jedan komplementarni par. Te je temperature Galen nazvao melankolik, sangvinik, kolerik i flegmatik, a svaki od njih rezultat je viška jednog od četiriju tjelesnih humora koji proizvode neravnotežu u tijelu.⁷

Hipokratove je humore također povezo sa četiri faze života gdje proljeće predstavlja djetinjstvo, ljeto predstavlja mladost, jesen zrelo doba, a zima starost. Teoriju humora proširio je i dodajući svakome pripadajući temperament čime je potaknuo razvitak prve ikada poznate tipologije osobnosti.⁸

⁵ Jouanna J.: Greek Medicine from Hippocrates to Galen: Selected Papers, Brill; Bilingual edition, 2012.str. 335.

⁶ Boeree G.C., Early Medicine and Physiology, <http://webpace.ship.edu/cgboer/neurophysio.html> pristupljeno: 22.03.2023

⁷ Kagan J., Snidman N., Arcus D., Reznick J.S.: Galen's Prophecy: Temperament In Human Nature, Routledge, New York, USA, 1998.str.2.

⁸ Boeree G.C., Early Medicine and Physiology, <http://webpace.ship.edu/cgboer/neurophysio.html> pristupljeno: 22.03.2023

Humor	Godišnje doba	Životno doba	Temperament
krv	proljeće	djetinjstvo	sangvinik
žuta žuč	ljetno	mladost	kolerik
crna žuč	jesen	zrelost	melankolik
sluz	zima	starost	flegmatik

Tablica 2: Galenova podjela humora i njihova povezanost s godišnjim dobima, životnom dobi i temperamentu

Nekoliko stoljeća nakon Galena, u kasnoj grčkoj medicini, teorija o četirima osobnostima došla je do punog izražaja. Anonimni tekst pod nazivom *O konstituciji svemira i čovjeka* jedan je od najpoznatijih tekstova o teoriji četiriju temperamenata nakon Galena koji je sredinom devetnaestog stoljeća objavio J. L. Ideler. Tekst započinje uspostavljanjem odnosa između elemenata svemira i elemenata čovjeka te objašnjava kako svaki od četiri elementa svemira (zrak, vatra, zemlja, voda) korespondira svakom od četiriju humora (krv, žuta žuč, crna žuč i sluz). Anonimni autor potom izlaže jednakost između humora i godišnjih doba slično onome što je već zapisano u Hipokratovoj *O prirodi čovjeka*. U tekstu je nadalje prezentirana teorija četiriju osobnosti u obliku odgovora na pitanja koja postavlja sam autor sa svrhom prikaza različitosti između svakog temperamenta. Prikaz različitosti među osobnostima sastoji se od četiri rečenice od kojih svaka započinje s definicijom prirode temperamenta, nakon čega slijedi glavna premisa koja opisuje fizičke karakteristike pojedinog temperamenta.

Kako to da su među ljudima neki milostivi, smiju se i šale, a drugi su tužni, tmurnog izgleda i turobni, neki su nagli, ogorčeni i skloni gnjevu, a neki lijeni, neodlučni i malodušni? Na temelju elemenata ovo je razlog:

1. *Oni koji u sebi imaju čistu krv uvijek su prijateljski nastrojeni, zabavljaju se i smiju a tijelo im je ružičastog tona, crvenkastog u licu i zdrave lijepo kože.*
2. *Oni koji se sastoje od žute žuči su nagli i gorki, ali i odvažni, a koža im je zelenkasto-žutog tena.*
3. *Oni koji imaju crnu žuč u sebi su lijeni, malodušni i boležljivi. Imaju crne oči i crnu kosu.*
4. *Oni koji se sastoje od sluzi su malodušni i zaboravni, a kosa im je bijele boje.⁹*

⁹ U izvorniku: Πόθεν οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων εἰς ἡριεντικοὶ καὶ γελῶσι καὶ παίζουσι, οἱ δὲ εἰς στύγνοι καὶ σκυθρωποὶ καὶ κατηφεῖς, οἱ δὲ ὀργίλοι καὶ πικροὶ καὶ μανιώδεις, οἱ δὲ ῥάθυμοι καὶ ὀκνηροὶ καὶ ὀλιγόψυχοι; Ἡ αἰτία ἐστὶν αὕτη ἐκ τῶν δ' στοιχείων

Valjda spomenuti i stariji tekst nastao na prijelazu šestog u sedmo stoljeće, koji je sastavio redovnik Meletij, jedan od najvažnijih predstavnika postgalenske teorije četiriju humora. U tekstu objašnjava kako se čovjek sastoji od četiriju humora koji odgovaraju četirima elementima koji prevladavaju u četiri godišnja doba i četiri životne dobi. U njegovu tekstu piše:

1. *Među onima u kojima prevladava krv duša je radosnija.*
2. *Dominiranje žute žuči dušu čini drskom i hrabrijom.*
3. *Kada prevladava crna žuč, duša je skromnija i slabija.*
4. *Kada prevladava sluz, duša je ljenija i čvršća.*^{10 11}

Galenove teorije ostale su popularne sve do kraja devetnaestog stoljeća kada je Alexander Steward temperament kolerika nazvao žučni, flegmatika limfatičnim i melankolika nervoznim. Sluz je zamijenio limfom, a crnu žuč sa mozgom kao osnovu za nervozni tj. melankolični tip.¹²

Temperament sangvinika u osnovi je impulzivan i željan užitaka i društvenog utjecaja. Karakteristike koje opisuju sangvinika su karizmatičnost, društvenost, srdačnost, optimističnost, kreativnost. Osoba s temperamentom sangvinika lako privlači ljude i sklapa prijateljstva, dobar je govornik koji nadahnjuje one koji ga slušaju. S druge strane, sangvinik se muči s izvršavanjem zadataka, često kasni i zaboravlja obveze, a svoje odluke temelji prvenstveno na osjećajima. Posjeduje velike količine energije pa često djeluje nemirno i manično, a zbog hedonističkog pristupa životu učinit će sve da zadovolji svoju potrebu za zaokupljenošću nečim uzbudljivim. Kolerik je u osnovi ambiciozni vođa. Ekstrovertiran je i ekstremno energičan i strastven što se često pretvara i u agresiju. Od svih temperamenata on

1. Οἱ μὲν οὖν ἐξ αἵματος καθαρωτάτου τυγχάνοντές εἰσι πάντοτε χαριεῖς καὶ παίζουσι καὶ γελῶσι καὶ σώματά εἰσι ῥοδινοὶ καὶ ὑπόπυρροι καὶ κα ἴχρροι.

2. Ὅσοι δὲ ἀπὸ ξανθῆς χολῆς τυγχάνουσιν, οὗτοι εἰσιν ὀργίλοι καὶ πικροὶ καὶ εὐτολμοὶ καὶ σώματά εἰσιν ὕπωχροὶ καὶ ξανθόχροοι.

3. Ὅσοι δὲ ἀπὸ μελαίνης χολῆς τυγχάνουσιν, οὗτοι εἰσι ῥάθυμοι καὶ ὀλιγόψυχοι καὶ φιλάσθενοι, καὶ σώματά εἰσι μελανόψιοι καὶ μελάντριχοι.

4. Ὅσοι δὲ ἀπὸ φλέγματος τυγχάνουσιν, οὗτοι εἰσι λυπηροὶ καὶ ἀμνήμονες καὶ τῷ σώματι εἰσι λευκόχροοι.

¹⁰ Jouanna J.: Greek Medicine from Hippocrates to Galen: Selected Papers, Brill; Bilingual edition, 2012. Str 340.-346.

¹¹ U izvorniku: 1. ἰλαρωτέραν δὲ τὴν ψυχὴν τοῦτο(sc. τὸ αἷμα) ἐργάζεται, ἐν οἷς πλεονάζει·

2. ἢ δὲ ξανθὴ χολή, γοργότεραν ἢ θραυστέραν·

3. ἢ δὲ μέλαινα, σεμνοτέραν καὶ εὐσθενεστέραν·

4. τὸ δὲ φλέγμα, ἀργωδεστέραν καὶ σκληρωδεστέραν

¹² Kagan J., Snidman N., Arcus D., Reznick J.S.: Galen's Prophecy: Temperament In Human Nature, Routledge, New York, USA, 1998.str.4.

je najmanje emocionalno osjetljiv te rijetko mari za tuđe osjećaje i potrebe, a zbog dominantne osobnosti željan je kontrole i autoriteta. Karakteristike kojima se opisuje kolerik su neovisnost, organiziranost, odlučnost, hrabrost i skeptičnost. Kolerici su s druge strane vrlo nestrpljivi, temperamentni, nesuosjećajni i netolerantni. Temperament flegmatika vrlo je opušten i tih zbog čega ga se često naziva “promatračem”. Flegmatici su skloni ležernosti, zadovoljni su sobom, smireni, hladni i sabrani, a prema drugima gaje veliku toleranciju. “Promatrači” su izvrsni u prikupljanju činjenica i sagledavanju „šire slike“, a zbog miroljubive naravi su vrlo prilagodljivi i pristupačni. Zainteresirani su za međuljudski sklad te nastoje doprinijeti društvu u cjelini, no zbog želje za stabilnosti često su sebični i opiru se promjenama. Pasivni su te mogu biti i pasivno-agresivni. Međutim, velikim dijelom flegmatični temperament se smatra neutralnim temperamentom. Još jedan od introvertnih temperamenata je melankolik. Melankolici su često vrlo zamišljeni pa ih se zbog toga naziva i “misliocima”. Njihova analitička osobnost čini ih opreznima i suzdržanima, a zbog preokupiranosti tragedijom i okrutnošću svijeta često vide negativne strane života. Melankolici su vrlo kreativni, požrtvovni, savjesni i skloni idealiziranju. Njihove ih perfekcionističke tendencije tjeraju na vrlo visoke standarde koji se rijetko mogu postići. Takva previsoka očekivanja čine ih nezadovoljnima, razočaranima i depresivnima.

Slika 1: Ilustrativni prikaz četiri temperamenta, Deutsche Kalendar, 1498.

3. ULOGA BOJE U OSOBNOSTI

Boja je vrlo bitan način na koji pojedinac doživljava svijet, kako biološki tako i kulturološki.¹³ Ona je moćan komunikacijski alat koji se može koristiti za signaliziranje određene akcije, a potiče čak i fiziološke reakcije.¹⁴ Boja uvelike može utjecati na raspoloženje, a različiti tipovi osobnosti mogu naginjati određenim bojama koje opisuju njihovo emocionalno stanje. U svrhu kreiranja palete boja za modnu kolekciju 4T+2 istražiti će se njihova simbolika i utjecaj na raspoloženje. Kako bismo uopće mogli govoriti o utjecaju boja na psihu, ali i o njihovoj ulozi u kontekstu osobnosti i mode, treba prvo proučiti njihovu teoriju.

3.1. Povijest i teorija boje

Jedno od najranijih formalnih istraživanja teorije boja zapisano je godine 1810. u *Teoriji boja* njemačkog pjesnika, umjetnika i političara Johanna Wolfganga von Goethea. Iako je rad bio odbačen od velikog dijela znanstvene zajednice, ostao je interesom brojnih filozofa. Jedna od Goetheovih najradikalnijih ideja bila je pokušaj da pobije Newtonovu teoriju o spektru boja s tvrdnjom da je tama zapravo aktivna pojava u prirodi, a ne samo pasivno odsustvo svjetla. Goetheova percepcija i važnost svjetla u prirodi bliska je percepciji jednog umjetnika. U prirodi se aktivnosti događaju prema vječnom zakonu koji se odvija i u svakom umjetničkom djelu koje nastane. Međutim, za njega umjetnost nadilazi prirodu.¹⁵ Goethe je smatrao kako bi umjetničko djelo trebalo biti odraz umjetnikove genijalnosti koja dolazi iz njegova najdubljeg bića. Umjetnik bi sa svojim materijalima trebao postupati neovisno, a vanjski utjecaji bi mu samo trebali služiti za ostvarenje njegove umjetničke sposobnosti. Uočio je u prirodi glavno načelo koje je definirao kao „polaritet i pojačavanje boja“.¹⁶ Naime, svaki događaj ili proces u prirodi predstavlja metamorfozu. Kada kažemo da je promjena „prirodna“, zapravo govorimo da ona nije slučajna već slijedi neki karakterističan obrazac. Takvo načelo može se primijeniti i u umjetničkom stvaralaštvu. Međutim, dok je s jedne strane prirodni ciklus ograničen i nepromjenjiv, s druge je strane

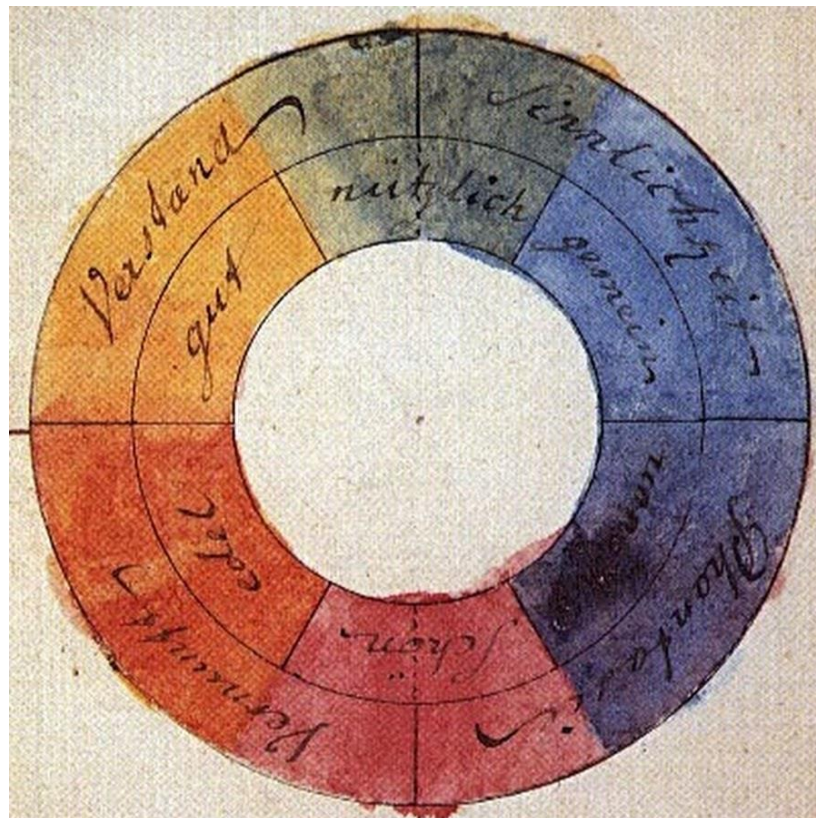
¹³ Holtsmark, Torger (1969). Goethe and the Phenomenon of Color. In Marjorie Glicksman Grene (ed.), *The Anatomy of Knowledge: Papers Presented to the Study Group on Foundations of Cultural Unity*, Bowdoin College, 1965 and 1966. London: Routledge and Kegan Paul. pp. 47.

¹⁴ Cherry K., *Color Psychology: Does It Affect How You Feel? How Colors Impact Moods, Feelings, and Behaviors*, <https://www.verywellmind.com/color-psychology-2795824> pristupljeno: 14.07.2023

¹⁵ Holtsmark, Torger (1969). Goethe and the Phenomenon of Color. In Marjorie Glicksman Grene (ed.), *The Anatomy of Knowledge: Papers Presented to the Study Group on Foundations of Cultural Unity*, Bowdoin College, 1965 and 1966. London: Routledge and Kegan Paul. pp. 47.

¹⁶ Wolfgang von Goethe J.: *Goethe's Theory of Colours*, J..str 354.

umjetnik koji je kreativan i posjeduje mogućnost za stvaranjem nečeg novog. Prema Goetheovim načelima, izvorne i glavne boje su žuta i plava dok se njihovom „metamorfozom“ dobivaju razne varijacije: žuto-crvena, narančasta i cinober tj. plavo-crvena, lila, crveno-ljubičasta.¹⁷ Žuta boja najbliža je svjetlu, a sa sobom nosi topao, veseo i nježno uzbudljiv karakter. Plava boja kao i njeni tonaliteti ostavljaju dojam nemira, osjetljivosti i tjeskobe. Kao što je žuta uvijek povezana sa izvorom svjetlosti, tako plava uvijek dolazi s dozom tame. Kao nijansa, plava je moćna i umirujuća, ali u svojoj najvišoj čistoći i prevelikoj zasićenosti budi negativne osjećaje jer sa sobom nosi karakter hladnoće, praznine i melankolije. Goethe također navodi i crvenu i zelenu boju kao vrlo važne te ih stavlja u svoju posebnu skupinu u kojoj one nemaju nikakva dodira sa žutom i plavom. Karakter crvene navodi kao vrlo težak, ali u isto vrijeme dostojanstven i graciozan, dok je zelena navedena kao vrlo spokojna boja.¹⁸

Slika 2: Goetheov krug boja, 1809.

¹⁷ ¹⁷ Holtsmark, Torger (1969). Goethe and the Phenomenon of Color. In Marjorie Glicksman Grene (ed.), The Anatomy of Knowledge: Papers Presented to the Study Group on Foundations of Cultural Unity, Bowdoin College, 1965 and 1966. London: Routledge and Kegan Paul. pp. 47.

¹⁸ Wolfgang von Goethe J.: Goethe's Theory of Colours, J.str 309.-316.

3.2. Psihologija boja

Psihologija boja proučava utjecaj boja na ljudsko raspoloženje i ponašanje kao i na reakcije na njih, ovisno o njihovoj dobi i podrijetlu.¹⁹ Važno je napomenuti da je boja percepcija, a ne svojstvo predmeta. To znači da boju ne vidimo samo očima već mozgom, maštom, sviješću i sjećanjem. Svaki pojedinac boji daje svoje značenje jer ih drugačije vidi. Boje su dijelom našeg svakidašnjeg života, a mogu nas upozoravati na opasnost, pomoću njih iskazujemo emocije, ali i uređujemo prostor koji nas okružuje. U brojnim kulturama povezane su sa simboličkim značenjima te imaju vrlo važnu ulogu. Novija istraživanja pokazala su da njihovo značenje među kulturama ima više sličnosti nego razlika. Jedan od razloga može biti taj što valne duljine boja stimuliraju sve ljude na isti način, dok je drugo tumačenje pretpostavka da svi ljudi zapravo posjeduju zajednička sjećanja na iskustva koja su se stvarala dugi niz godina pri čemu se stvaraju univerzalne asocijacije na neku boju. Simboličko i psihološko značenje boja vrlo često se isprepliću, a značenja koja im pridajemo često su promjenjiva ili sukobljena.²⁰ Studija iz 2020. godine ispitala je emocionalne asocijacije 4598 pojedinaca iz 30 različitih zemalja i otkrila da ljudi obično povezuju boje s određenim emocijama. Prema tom istraživanju, crna je u 51% slučajeva povezana s tugom, dok je bijela povezana s olakšanjem u 43% ispitanika. Preko 50% ispitanika povezalo je crvenu i roza s ljubavlju, a narančastu i žutu sa radošću.²¹ U sljedećih nekoliko ulomaka obratit će se pažnja na neke od navedenih boja.

U mnogim je kulturama crvena boja najvažnija jer se njena simbolika veže za samu tajnu života. Ljudi su je naučili dobivati i koristiti još u prapovijesti kako bi simbolizirali vatru i krv. Crvena je boja vrlo uočljiva, a u današnje vrijeme uglavnom simbolizira upozorenja ili opasnost, ali i strast i seksualnu privlačnost. U Starom zavjetu pojavljuje se kao boja iskušenja, krivnje i zabrane, dok se u Egiptu koristila za prikaz boga Apepa.²² U političkom je pak kontekstu u početku označavala klasnu borbu za slobodu te je vrlo brzo evoluirala u sinonim za komunizam i ekstremnu ljevicu. U psihologiji crvena uglavnom označava bijes i

¹⁹ Cherry K., Color Psychology: Does It Affect How You Feel? How Colors Impact Moods, Feelings, and Behaviors, <https://www.verywellmind.com/color-psychology-2795824> pristupljeno: 14.07.2023

²⁰ Brenko A., Randić M., Glogar M.I., Kapović M., Živković M., Simončić K.N., Moć boja: Kako su boje osvojile svijet, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 2009. Str.9.-11.

²¹ Cherry K., Color Psychology: Does It Affect How You Feel? How Colors Impact Moods, Feelings, and Behaviors, <https://www.verywellmind.com/color-psychology-2795824> pristupljeno: 14.07.2023

²² *Apep* (gr. Apofis), bog zla i demon mraka. Prikazuje kao golema zmija koja ima razne moći., <https://www.amz.hr/hr/edukacija/egiptologija/mitologija/leksikon-egipatske-mitologije/>, pristupljeno 17.9.2023.

sram te agresiju i nasilje. S druge strane, također potiče apetit, a njezin dinamični karakter povezan je i s energijom i erotikom.

Kao što je već spomenuto, žuta je boja često povezana sa srećom i energijom jer je to upravo boja Sunca koja u većini kultura ima pozitivnu ulogu. Ona označava toplinu, optimizam, veselje, plodnost, bogatstvo i blagostanje. S druge strane, označava i propadanje, prezrelost i bolest. U Aziji je žuta najljepša boja. Predstavlja snagu i vitalnost, a kineska legenda spominje božanskog Žutog cara koji ljudima donosi kulturu. Božanski karakter žute očituje se i u Indiji gdje je bog Krišna prikazan u žutoj odjeći.²³ U marketingu je ona često namijenjena stvaranju uzbuđenja, a njena svjetlina odmah privlači poglede. Može djelovati intenzivno i snažno u svojoj energiji. Potpuno zasićena boja dobra je samo za kratkotrajno izlaganje jer njezin prekomjerni intenzitet može djelovati agresivno i sukobljavajuće.²⁴

Mnogima zelena boja asocira na prirodu, travu, drveće i šume, stoga nije začuđujuće da se često opisuje kao osvježavajuća i smirujuća boja. Dok se naše oči moraju prilagoditi kako bi vidjele tople boje, one se uopće ne moraju prilagođavati kako bi vidjele hladne. Zelena boja može pozitivno utjecati na razmišljanje, motivirajuća je, potiče kreativnost, a smatra se i da ublažava stres. Druge uobičajene asocijacije na zelenu boju su novac, sreća, zdravlje i zavist. Smatra se da je pozitivna reakcija na zelenu boju ugrađena u naš DNK; ljudi su od davnina znali da zelena u prirodi označava mjesto gdje mogu pronaći hranu, vodu i sklonište, a u drevnoj mitologiji je obično predstavljala plodnost. Budući da je zelena toliko usko povezana s prirodom, vjerojatnije je da ćemo nešto zeleno percipirati kao zdravo i prirodno čak i kada to nije. Jedno istraživanje pokazalo je da je vjerojatnije da će kupci čokoladicu sa zelenom etiketom smatrati zdravijom opcijom od čokoladice sa crvenom, čak i kada je nutritivna vrijednost obiju čokoladica ista.²⁵ U prošlosti se zelena dobivala uglavnom iz biljnih sirovina zbog čega materijali obojeni u zeleno nikad nisu mogli zadržati postojanost boje te bi brzo blijedjeli. Upravo je to, prema Pastoureauu, utjecalo na percepciju zelene kao boje slučajnosti i neizvjesnosti. Lošim konotacijama na zelenu boju pridonijelo je i otkriće smaragdnog pigmenta koji u sebi sadrži otrovni arsen čime je zelena postala boja otrova. U kombinaciji sa

²³ Brenko A., Randić M., Glogar M.I., Kapović M., Živković M., Simončić K.N., Moć boja: Kako su boje osvojile svijet, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 2009. str. 77-79.

²⁴ Cherry K., The Color Psychology of Yellow, How the Color Yellow Affects Us, <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-yellow-2795823> pristupljeno: 14.07.2023

²⁵ Cherry K., What Does the Color Green Mean? The Color Psychology of Green, <https://www.verywellmind.com/color-psychology-green-2795817> pristupljeno: 14.07.2023

žutom, zelena je i boja zavisti zbog čega postoji uzrečica da je netko “pozelenio od zavisti”, a ljudi koji se previše uzrujavaju često obole na žuč koja je žutozelene boje.²⁶

Plavu boju često nalazimo u prirodi, poput plava neba ili mora, što je vrlo vjerojatno razlog zašto ljudi plavu smatraju mirnom i spokojnom. Ipak, kao hladna boja, ona često može djelovati udaljeno i nepristupačno. Istraživanje koje je obuhvatilo 10 zemalja pokazalo je da je plava najpopularnija “omiljena boja”. Plava podsjeća na osjećaj smirenosti i opuštenosti, a često može djelovati konzervativno i tradicionalno. Smatra se znakom stabilnosti i pouzdanosti, a opisuje se i kao mirna, spokojna i sigurna boja. S druge strane, ona često može stvoriti i osjećaj tuge i udaljenosti. Međutim, treba napomenuti da osjećaji koje određene boje izazivaju nisu nužno univerzalni, a kulturološke razlike često igraju ulogu u tome kako ljudi percipiraju boje. Primjerice, u Indiji, plava predstavlja istinu, milost i ljubav, a u Latinskoj Americi ona se povezuje s tugom.²⁷

Crna boja nije primarna, sekundarna niti tercijarna boja. Zapravo se ne smatra bojom, pa se kao takva, ne nalazi se ni u kotaču boja. Prema njemačkom znanstveniku H. von Helmholtzu, crno (tama, mrak) je pravi osjet, čak i ako ga proizvodi potpuna odsutnost svjetla. Crna boja povezana je s velikim brojem pozitivnih karakteristika kao što su autoritet, elegancija, formalnost, inteligencija, snaga i profinjenost pa mnogi ljudi oblače crnu odjeću u formalnim prilikama ili kada žele ostaviti dojam elegancije i profinjenosti. Zato brojni luksuzni brendovi poput Chanela koriste crnu boju u svojim logotipima. Međutim, crna boja ima i svoju negativnu simboliku. Kroz povijest, pretežito u zapadnim zemljama, ova je boja bila vezana uz smrt, zlo i tugu. Veza između crnog i negativnog jasno se vidi i u jezicima, a izrazi poput “Crni ponedjeljak”, “Crna kuga”, “crno tržište”, “crna ovca” opisuju tragične događaje ljudskog postojanja i nešto loše.²⁸ U Europi je u 10. st. crna postala asocijacija na asketski način života benediktinskih svećenika u celibatu. Crna odjeća označavala je poniznost, a prevelika raskoš boja predstavljala je Luciferovo zlo, čime je crna boja zapravo dobila pozitivnu simboliku.²⁹ Ova je boja također i odličan primjer kako se značenje boje može razlikovati od jedne kulture do druge. U mnogim zapadnim zemljama, kao što je već

²⁶ Brenko A., Randić M., Glogar M.I., Kapović M., Živković M., Simončić K.N., Moć boja: Kako su boje osvojile svijet, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 2009. Str.71-72.

²⁷ Cherry K., The Color Blue: Meaning and Color Psychology, <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-blue-2795815>, pristupljeno: 14.07.2023

²⁸ Cherry K., The Color Psychology of Black, <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-black-2795814>, pristupljeno: 14.07.2023

²⁹ Brenko A., Randić M., Glogar M.I., Kapović M., Živković M., Simončić K.N., Moć boja: Kako su boje osvojile svijet, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 2009. Str.38.

spomenuto, crna je povezana sa žalovanjem i smrću dok je na istoku boja smrti zapravo bijela.³⁰

Slika 3: Utjecaj boja na raspoloženje

3.3. Uloga boje u osobnosti

Vrste osobnosti imaju karakteristike koje korespondiraju odgovarajućim bojama. Naime, sangvinici i kolerici su topliji, energičniji i živahniji poput žute i crvene koje ih predstavljaju. Flegmatici i melankolici su hladniji i manje energični kao i tonaliteti plave boje koji ih obilježavaju.³¹ Svi ljudi imaju ugodne i neugodne reakcije na uzbuđenja te ih doživljavaju u različitom intenzitetu. Psiholog H. J. Eysenck takve reakcije na podražaje okarakterizirao je kao ekstrovertnost i introvertnost. Postoji pogrešno uvjerenje da će provođenje vremena u pasivnom okruženju smiriti ekstrovertirane temperamente, odnosno da će aktivno okruženje podići one introvertirane. Međutim, dogodit će se upravo suprotno – ljudi neće biti sretni u okruženju koje se suprotstavlja njihovim osobnostima. Drugim riječima, ekstrovertirani tip osobnosti ima veću sklonost prema intenzivnoj stimulaciji zbog čega uživa u intenzivnijem i šarenijem okruženju. Monotono okruženje bez previše stimulacija ekstroverta mogu dovesti do dosade, nezainteresiranosti i ekstremne žudnje za stimulacijom. Budući da su introverti vrlo osjetljivi na stimulaciju te imaju veliku potrebu za mirom i privatnošću, intenzivno

³⁰ Cherry K., The Color Psychology of Black, <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-black-2795814>, pristupljeno: 14.07.2023

³¹ Mayer L., Bhikha R., Part 2: The Historical Significance of Colour, <https://www.tibb.co.za/articles/Part-2-Historical-significance-of-colour.pdf> pristupljeno: 13.07.2023

okruženje dovest će ih do anksioznosti. Carl Jung također je napravio razliku između ova dva osnovna tipa ličnosti. Vjerovao je da je psihička energija ekstroverta usmjerena prema vanjskom svijetu, ljudima i životinjama, dok je introvert usmjeren prema svojem unutarnjem svijetu. Svakako, Jung ističe da, iako jedan tip temperamenta prevladava, osoba može biti ekstrovertirana u određenim situacijama i introvertirana u drugima.³²

Osim psihološkog utjecaja boja na čovjeka, one u organizmu pobuđuju i fiziološke reakcije. Drevne kulture, uključujući Egipat i Kinu, prakticirale su korištenje boja za liječenje brojnih bolesti. Prema načelima kromoterapije,³³ svako biće čije je tijelo u osnovi sastavljeno od boja obavijeno je svjetlom koje utječe na njegovo zdravstveno stanje. Kao takvo, tijelo nastaje iz boja, stimulirano je bojama te su boje odgovorne za pravilan rad raznih sustava unutar tijela. Svaki organ i ud ima svoju posebnu boju, a svi organi, stanice i atomi u tijelu postoje kao energija čiji oblici imaju svoju vibracijsku energiju. Kada određeni dijelovi tijela odstupaju od ovih očekivanih vibracija, može se pretpostaviti da je tijelo bolesno. Prema starogrčkoj mitologiji, kromoterapiju je otkrio bog Thoth. Stari Egipćani i Grci koristili su obojene minerale, kamenje, kristale i meleme kao lijekove, te su raznim nijansama boja oslikavali svetišta za liječenje.³⁴ Terapija bojama koristila se u svrhu vraćanja balansa humora u tijelu za koji se vjerovalo da je ključan kako bi osoba bila zdrava. Avicena³⁵ je još za vrijeme godine 980. koristio boju u svrhu dijagnostike i liječenja gdje je povezo boje sa zdravstvenim stanjima. Implicirao je kako se osoba koja na primjer krvari ne smije izlagati jarko crvenim bojama ili crvenom svjetlu koje bi u njoj pokrenuli veći protok krvi i samim time jače krvarenje čime bi se stimulirao humor sangvinika. Takav pacijent bi se trebao izložiti plavoj boji jer njena umirujuća svojstva smanjuju protok krvi pa bi, po Aviceninom mišljenju, potaknula humor flegmatika. Matematičar i astronom Ptolomej, zapisao je kako mu zrake sunca koje mu dolaze u oči pobuđuju osjećaj euforije. Naime, gledao je u titraje sunčeve svjetlosti na vrtećem kotaču te zabilježio kako svaki titraj predstavlja frekvenciju.

³² Mahnke H. F.: Color, Environment, and Human Response: An Interdisciplinary Understanding of Color and its Use as a Beneficial Element in the Design of the Architectural Environment, John Wiley & Sons, Inc., Canada, 1996.str.27.-28.

³³ Kromoterapija je metoda liječenja koja koristi vidljiv spektar boja elektromagnetskog značenja za liječenje određenih bolesti.Izvor: Azeemi ST, Raza SM. A critical analysis of chromotherapy and its scientific evolution. Evid Based Complement Alternat Med. 2005 Dec;2(4):481-8. doi: 10.1093/ecam/neh137. PMID: 16322805; PMCID: PMC1297510.

³⁴ Azeemi ST, Raza SM. A critical analysis of chromotherapy and its scientific evolution. Evid Based Complement Alternat Med. 2005 Dec;2(4):481-8. doi: 10.1093/ecam/neh137. PMID: 16322805; PMCID: PMC1297510.

³⁵ Ibn Sina, lat. Avicena, arapski filozof i liječnik. Autor je mnogobrojnih djela s područja filozofije, teologije, medicine, psihologije, fizike, astronomije, alkemije i glazbe., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26869> pristupljeno: 17.09.2023.

Mozak se prirodno prilagođava istoj frekvenciji kojoj je izložen čime se izaziva osjećaj euforije potaknut otpuštanjem serotonina u mozak.³⁶ Gerard je u istraživanju iz 1970. godine po prvi puta je testirao reakcije cijelog organizma. Odgovor subjekata na kojima je provedeno istraživanje pokazao je da su tople boje izazvale uzbuđenje kod ispitanika s depresijom te povećale tonus mišića i krvni tlak kod napetih osoba, dok su hladne boje izazvale obrnute reakcije. Međutim, one su umirivale anksiozne ispitanike. Ovakvi rezultati pokazali su da hladne boje mogu biti učinkovite kao sredstvo za smirenje u slučajevima napetosti i tjeskobe snižavanjem krvnoga tlaka, oslobađanjem od napetosti, ublažavanjem grčeva mišića i smanjivanjem učestalosti treptanja. Izloženost toplim bojama pojačalo je disanje, treptanje i pobudilo autonomni živčani sustav i stimulaciju.³⁷ Edwin Burr Babbit je početkom 19.st. definirao crvenu boju kao stimulans za krv, žutu i narančastu kao stimulans za živce, a plavu i ljubičastu kao umirujuće boje koje imaju protuupalna svojstva. Westovo istraživanje iz 1986. godine, kako navodi Heerwagen, dokazalo je pozitivan učinak svjetla na psihofizičko zdravlje zatvorenika podvrgnutim njegovim testovima. Zatvorenici čiji su prozori bili okrenuti prema livadama i zelenilu imali su znatno niže stope stresa od zatvorenika čiji su prozori bili okrenuti prema zatvorskom dvorištu ili građevinama. Godine 1945. CMA je veliku važnost počela pridavati korištenju boja u svojoj praksi, pri čemu je zelena boja prepoznata kao boja smirenosti i spokoja. Diplomatski umjetničkog instituta, Faber Birren, tvrdio je kako svijetle boje potiču ekstrovertiranost i otvorenost prema vanjskom svijetu koju prikazuju sangvinici i kolerici, dok boje kao što su plava i ljubičasta predstavljaju zatvorenost poput introvertne prirode flegmatika i melankolika.³⁸

Iako su potrebna dodatna istraživanja, neke studije sugeriraju kako bi kromoterapija mogla biti učinkovit način pomoći u borbi protiv umora i stresa. Većina psihologa na terapiju bojama gleda sa dozom skepticizma upravo zbog kulturoloških razlika u značenju boja. Stručnjaci su otkrili da unatoč tomu što boja može utjecati na to kako se osjećamo i ponašamo, ti su učinci podložni kulturnim i situacijskim čimbenicima.

³⁶ Mayer L., Bhikha R., Part 2: The Historical Significance of Colour, <https://www.tibb.co.za/articles/Part-2-Historical-significance-of-colour.pdf> pristupljeno: 13.07.2023

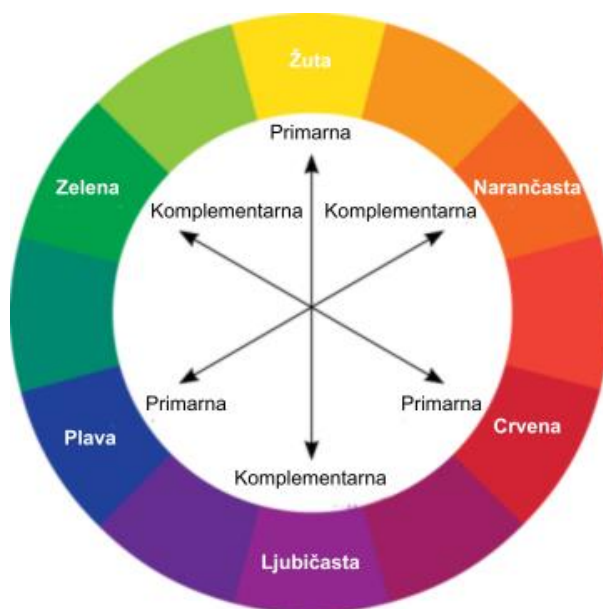
³⁷ Azeemi ST, Raza SM. A critical analysis of chromotherapy and its scientific evolution. Evid Based Complement Alternat Med. 2005 Dec;2(4):481-8. doi: 10.1093/ecam/neh137. PMID: 16322805; PMCID: PMC1297510.

³⁸ Mayer L., Bhikha R., Part 2: The Historical Significance of Colour, <https://www.tibb.co.za/articles/Part-2-Historical-significance-of-colour.pdf> pristupljeno: 13.07.2023

3.4. Uloga boje u umjetnosti

Način na koji dijelimo i imenujemo boje povezan je i uz fiziku i umjetnost. Sir Isaac Newton (1642-1727) predložio je prikaz boja poredanih u krug nakon što je otkrio vidljiv spektar bijele sunčeve svjetlosti kada je prošao kroz prizmu. Primijetio je da nijanse boja glatko prelaze jedna u drugu te je identificirao sedam najbitnijih, poznatih kao ROYGBIV (crvena, narančasta, žuta, zelena, plava, indigo i ljubičasta). Umjetnička praksa uglavnom je odbacila indigo i fokusirala se na šest osnovnih boja dok crvenu, žutu i plavu smatraju najosnovnijim bojama iz kojih nastaju sve ostale (neki među njih svrstavaju i zelenu). Tradicionalni krug boja prikazuje jednako raspoređene primarne boje (žutu, crvenu i plavu), a miješanjem tih boja nastaju sekundarne – ljubičasta, zelena i narančasta. Pâr dviju boja položenih jedne nasuprot druge naziva se komplementarni kontrast, a to su žuta – ljubičasta, crvena – zelena i plava – narančasta. Međusobno miješanje pigmenata tih boja rezultira gubljenjem identiteta nijanse boje, odnosno sivom bojom. Količina sivila koje pojačava ili snižava ton boje u odnosu na njen intenzitet naziva se kromatika boja. Kromatski krug boja u sredini prikazuje neutralnu sivu. Kako boja napreduje prema van od središta prema rubu kruga, ona postaje bogatija tj. zasićenija. Međutim, postoji nekoliko problema s tradicionalnim krugom boja. Ideja o crvenoj, žutoj i plavoj kao primarnim bojama nije potpuno prihvaćena zato što bi zapravo bilo koja boja od beskonačnih nijansi na vanjskom rubu kruga koji prikazuje gradiranje mogla biti primarna. Isto tako, niti jedna od njenih nijansi ne bi trebala biti sekundarna po svojoj prirodi. Također, zelena boja nije ništa više sporedna od plave. Drugi problem jest taj što je razmak boja na tradicionalnom krugu neproporcionalan pa žuto-narančasto-crveni dio spektra zauzima veći dio kruga od ostalih boja. Smatra se da je do ove neravnomjerne distribucije došlo zato što su naše oči osjetljivije na male razlike između toplih boja, djelomično zbog većeg broja pigmenata toplih boja. Zbog takvih odstupanja od tradicionalnog kruga umjetnici se koriste i ostalim krugovima boja. Mnogi suvremeni slikari realizma koriste sustav koji je razvio Albert Henry Munsell u prošlom stoljeću. Strukturu kotača podijelio je na deset ravnomjerno raspoređenih spektralnih nijansi te im dao točne numeričke opise. Deset osnovnih nijansi su žuta (Y), zeleno-žuta (G-Y), zelena (G), plavo-zelena (B-G), plava (B), ljubičasto-plava (P-B), ljubičasta (P), crveno-ljubičasta (R-P), crvena (R) i žuto-crvena (Y-R). U svijetu tiska i fotografije, tri boje koje stvaraju najširi spektar boja su cijan, magenta i žuta. Ove primarne boje pisača, zajedno sa crnom (K), poznate su pod nazivom CMYK. Grafički dizajneri, fotografi i filmografi navedene boje smatraju svojim sekundarnim bojama dok crvenu, zelenu i plavu (RGB)

smatraju primarnima.³⁹ Brojni pravci u dizajnu, posebice Bauhaus, težili su skladu boje i funkcije predmeta koji reflektiraju znanstvena otkrića u svrhu približavanja umjetnosti znanosti. Istu želju imale su i neke slikarske škole koje su u radu koristile samo primarne boje.⁴⁰

Slika 4: Tradicionalni krug boja

Ljudi su tisućama godina pretraživali Zemlju u potrazi za sirovinama od kojih bi mogli napraviti boju. Ustanovili su da boje dobivene iz biljaka i životinja vrlo brzo blijede, unatoč njihovoj primarnoj intenzivnosti. Stoga je idealan pigment morao biti postojan, ali i neutrovan. Još je od samih početaka prapovijesti i primitivne umjetnosti, crnu, crvenu i žutu boju bilo lako pronaći. Crna boja pravila se od drvenog ugljena i spaljenih kostiju, a crvene, smeđe i narančaste boje željeznih oksida kopane su iz prirodno nastalih jama. Ljubičasti, magenta i plavi pigmenti nisu bili učestali pa su takve boje mogli priuštiti samo rijetki. Toge rimskih careva bile su poznate purpurne boje napravljene od sluzi koju izlučuju morski puževi. Za proizvodnju 1,4 grama čiste boje bilo je potrebno 12 000 morskih puževa što je purpurnu boju učinilo kraljevskom, a takva je konotacija za ljubičastu boju zaživjela sve do danas. Drugi vrlo vrijedan pigment jest pigment grimizne boje koja se pojavljuje npr. na košuljama britanske vojske, odorama katoličkih kardinala i u mnogim ruževima, a potječe iz

³⁹ Gurney J.: Color and light, Andrews McMeel Publishing, Kansas City, Missouri, 2010.str.74.-75.

⁴⁰ Brenko A., Randić M., Glogar M.I., Kapović M., Živković M., Simončić K.N., Moć boja: Kako su boje osvojile svijet, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 2009.str.8.

tekućine koju ispuštaju kukci na kaktusima. Međutim, najvrjedniji pigment od svih bio je plavi iz minerala lapis lazulija iskopanog u Afganistanu. Mnogi drugi pigmenti davali su izvrsne rezultate, ali su bili otrovni, posebice bijele boje na bazi olova.

Umjetnici u prošlosti nisu imali stotine dostupnih pigmenata kao danas. Uzorci boje sastrugani s Varmeerovih slika pokazuju kako umjetnik nije koristio više od sedamnaest pigmenata. Pojavom novih pigmenata slikarska paleta se proširila zahvaljujući spojevima poput pariško plave, kromove žute i kadmija.⁴¹ Izum novih pigmenata rezultirao je i razvojem najvećih pokreta u povijesti umjetnosti, od renesanse do impresionizma, a umjetnici su eksperimentirali s bojama koje do sad nisu viđene u povijesti slikarstva.⁴² Jedan od takvih primjera je umjetnik Yves Klein koji je 50-ih godina izumio sintetičku verziju ultramarin plave koja je postala karakteristična boja njegovih monokromatskih slika. Revolucionarni pomak u monokromatskom slikarstvu, ali i u umjetnosti općenito, supermatistički je pokret Kazimira Maljeviča koji se upotrebom crne i bijele boje potpuno odriče bilo kakvog prikaza realnosti. Maljevič stvara fikcijski svijet u kojem prevladavaju jednostavni geometrijski oblici gdje boja igra glavnu ulogu. Suosnivač kubizma Pablo Picasso, za vrijeme svog *Plavog perioda* veliku važnost pridaje monokromatsko plavoj u prikazu stvarnog svijeta marginalnih dijelova društva. Potaknut tragičnim događajem iz vlastitog života, Picasso je posvetio četiri godine svog umjetničkog stvaralaštva plavim nijansama. Otkriće novog načina skladištenja boja omogućilo je umjetnicima slikanje na otvorenom, a u impresionističkom i postimpresionističkom pokretu posebno se ističu slikari Claude Monet i Vincent van Gogh koji su ljubičastoj i žutoj boji posvetili većinu svoga umjetničkog života. U sljedećih nekoliko ulomaka obratit će se pažnja na spomenute umjetnike.

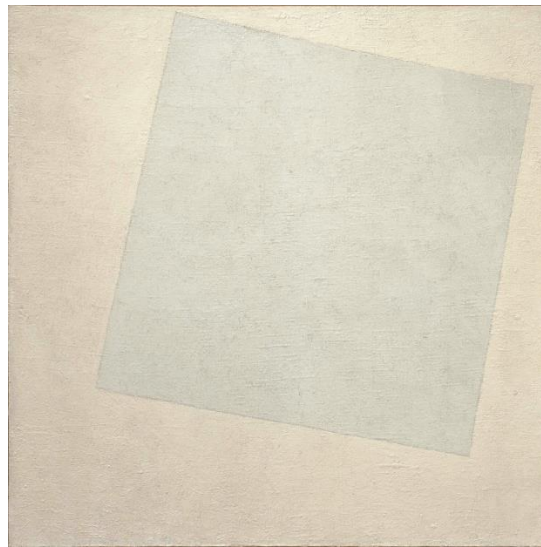
3.4.1. Monokromatska umjetnost

Monokromatsko slikarstvo obuhvaća slike nastale korištenjem samo jedne osnovne boje ili njenih nijansi. Više od stotinu godina umjetnici su se svojevrijedno ograničavali monokromatskom paletom u svrhu eksperimentiranja s tonalitetom boja i kompozicijama.

⁴¹ Gurney J.: Color and light, Andrews McMeel Publishing, Kansas City, Missouri, 2010.str.90., 12.-14.

⁴² Gottesman S., A Brief History of Color in Art, <https://www.artsy.net/article/the-art-genome-project-a-brief-history-of-color-in-art> pristupljeno: 06.09.2023

Fasciniran brzinom i tehnologijom zrakoplova i automobila, umjetnik Kazimir Maljevič je, u kolaboraciji sa skladateljem Mihailom Matjušinom i piscem Aleksejem Kručonihom, stvorio godine 1913. manifest za Prvi futuristički kongres. Maljevič je predstavio svoju supermatističku⁴³ kompoziciju *Bijelo na bijelom*. Iako se izbor bijele boje mogao smatrati bezličnim i hladnim, tragovi umjetnika vidljivi su unutar tekture boje što djeluje daje toplinu.⁴⁴ Kvadrat na slici nije sasvim simetričan a njegove neprecizno nacrtane linije stvaraju prostor bez granica. Maljevič je vjerovao da je bijela boja beskonačnosti te da označava utopijski svijet čistih formi koji je dostižan samo neobjektivnom umjetnošću.⁴⁵

Slika 5: Kazimir Maljevič, *Bijelo na bijelo*, 1918., ulje na platnu, 79.4 x 79.4, Muzej moderne umjetnosti u New Yorku

Želja za potpunom negacijom prikaza stvarnosti i za stvaranjem novog svijeta oblika i formi potaknula ga je za stvaranje čak četiri verzije slike *Crni kvadrat*. Slika se prvi put pojavila kao dio scenografije u futurističkoj operi *Pobjeda nad Suncem* 1913. godine, a predstavlja jednu od prvih slika unutar novog pokreta-suprematizma. Suprematizam predstavlja nadmoć boja i oblika u slikarstvu držeći se jednostavnih geometrijskih oblika i ograničenog raspona boja. Maljevič je sliku predstavio kao znak nove ere umjetnosti i početak od nule. Na izložbi

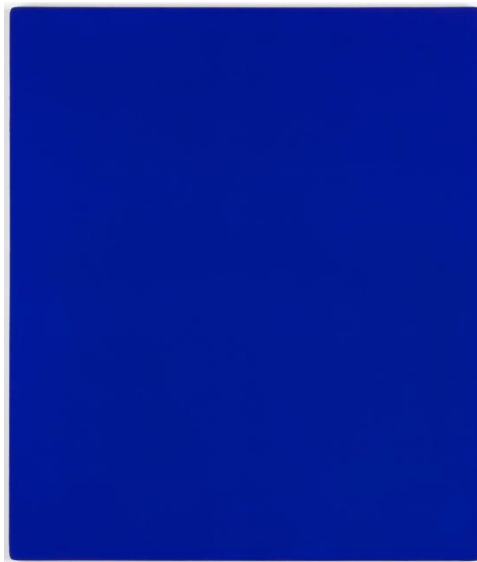
⁴³ suprematizam (ruski *suprematizm*, od lat. *supremus*: najviši; krajnji), umjetnički smjer, jedan od najranijih i najradikalnijih avangardnih pokreta apstraktne umjetnosti, izvor: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 3. 9. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58850>

⁴⁴ Campbell T., *The Monochrome: A History of Simplicity in Painting*, <https://magazine.artland.com/the-monochrome-a-history-of-simplicity-in-painting/> pristupljeno: 03.09.2023

⁴⁵ Publication excerpt from *MoMA Highlights: 375 Works from The Museum of Modern Art, New York* (New York: The Museum of Modern Art, 2019), *Kazimir Malevich Suprematist Composition: White on White*, <https://www.moma.org/collection/works/80385> pristupljeno: 03.09.2023

u Sankt Peterburgu 1915. godine postavio je svoje djelo *Crni kvadrat* visoko na zid u sami kut sobe, na “sveto” mjesto na kojem bi u tradicionalnom ruskom domu inače stajala ikona pravoslavnog sveca. Ovakvom je postavom Maljevič sliku želio prikazati u duhovnom značenju te je učiniti glavnom ikonom svog novog stila.⁴⁶

Francuski umjetnik Yves Klein učinio je revolucionarni korak u umjetnosti kada je stvorio novu boju – *Internacionalnu Kleinovu plavu*. U suradnji sa francuskim dobavljačem boja Edouardom Adamom, razvio je pigment čije je vezivo napravljeno od sintetičke smole kako bi se suspendirala boja, a nijansa učinila što intenzivnija. Otada je ova nijansa plave postala gotovo pa stalna pojava u njegovim radovima, gdje ju je koristio za stvaranje jednobojnih apstrakcija na velikim platnima. Klein je na monokromatsko slikarstvo gledao kao na oblik kreativne slobode. Tijekom života napravio je oko dvjesto plavih jednobojnih slika.⁴⁷

Slika 6: Yves Klein, Internacionalna Kleinova plava (IKB 79), 1959.

3.4.2. Picassov „Plavi period“ (1900.-1904.)

Plavim periodom nazivamo razdoblje Picassova stvaralaštva između 1900. i 1904. godine. Te je četiri godine Picasso uglavnom stvarao monokromatske slike u plavim nijansama. Glavni motiv njegovih djela bili su društveni izopćenici, prosjaci, siromasi i prostitutke. Tematika nastalih djela ne samo da je zrcalila njegovo raspoloženje, već je

⁴⁶ Five ways to look at Malevich's Black Square, <https://www.tate.org.uk/art/artists/kazimir-malevich-1561/five-ways-look-malevichs-black-square> pristupljeno: 03.09.2023

⁴⁷ Campbell T., The Monochrome: A History of Simplicity in Painting, <https://magazine.artland.com/the-monochrome-a-history-of-simplicity-in-painting/> pristupljeno: 03.09.2023

odgovarala i *Zeitgeistu*⁴⁸ umjetnosti s početka dvadesetog stoljeća.⁴⁹ Iako je sam Picasso inzistirao na unutarnjoj, subjektivnoj prirodi Plavog razdoblja, može se reći da je, osim raznih estetskih čimbenika, na ovaj period uvelike utjecala i smrt njegovog prijatelja Casagemasa u jeseni 1901. godine. Carl Gustav Jung, otac analitičke psihologije, tumačio je Picassovo Plavo razdoblje kao silazak u pakao. Picasso je pak smatrao da je umjetnost dijete tuge i boli koja je za njega supstanca života. Smatrao je da je plava hladna, boja tuge, nesreće i unutarnje boli, ali i da je ona najduhovnija boja, boja misli i snova koji ne poznaju granice.⁵⁰ Velik utjecaj na njegovo stvaralaštvo u ovom periodu ostavio je posjet ženskom zatvoru St. Lazare u Parizu gdje su redovnice bile zatvorska straža. Njegovo djelo *Dvije sestre* primjer je kombinacije motiva iz svakodnevnog života sa kršćanskom ikonografijom.⁵¹ Početkom dvadesetog stoljeća, zatvorenice su većinom bile prostitutke, a zatvor St. Lazare djelovao je bezvremenski zahvaljujući atmosferi arhitekture dvadesetog stoljeća. Monotoni dugi hodnici koji odjekuju s povorkama zatvorenica i sakralna atmosfera nekadašnjeg samostana ostavili su velik utjecaj na Picassa. Slika *Dvije sestre* je zapravo alegorija koja predstavlja dva metafizička aspekta ženskog postojanja – osnovni i uzvišeni. Sudeći po skicama, Picassova početna ideja imala je sentimentalnu priču o tome kako se majčinstvo ukazalo pred prostitutkom u liku trudnice koja u naručju nosi dojenče. Sekundarni detalji poput izraza lica i gesta, vanjski izgled i odijevanje bili su manje važni. Poze likova su suzdržane i pasivne, lica bezlična, a njihova odjeća neodređena i nejasna. Ne samo da je smanjio detalje, već je svjesno ograničio svoja izražajna sredstva do granice asketizma. Nejasna i jednostavna monokromatska plava odgovara kompoziciji djela i njenoj linearnosti. Pojednostavljujući formu, Picasso je sadržaju dao veću složenost i dubinu pretvarajući početni subjekt u bezvremenski događaj - žalosni susret dviju simboličnih sestara u drugom svijetu. Njihova suprotnost (uzvišeno i vječno nasuprot niskom i kobnom) izražena je kroz strukturu slike. Intenzivni plavi tonovi figure majke izraženi su linijama dok beživotne sivozelene nijanse prostitutke odgovaraju volumenima i sjenama u naborima njenog ogrtača. Uzvišeno

⁴⁸ Duhu vremena

⁴⁹ Pablo Picasso's Blue Period - 1901 to 1904, https://www.pablocicasso.org/blue-period.jsp?fbclid=IwAR1SvfPo4pbHhGIu8hANA4a9mzribdO68G81L2p09eST4s8rRaA_wfhkJqY, pristupljeno: 13.07.2023

⁵⁰ Podoksik A.: Pablo Picasso, Parkstone International, 2019.str.77.

⁵¹ Pablo Picasso's Blue Period - 1901 to 1904, https://www.pablocicasso.org/blue-period.jsp?fbclid=IwAR1SvfPo4pbHhGIu8hANA4a9mzribdO68G81L2p09eST4s8rRaA_wfhkJqY, pristupljeno: 13.07.2023

majčinstvo ali i njena tuga izraženi su kroz njeno svevideće oko dok su prostitutkini duboki snovi o smrti vidljivi u njezinim teškim zatvorenim kopcima.⁵²

Slika 7: Pablo Picasso, *Dvije sestre*, 1902., ulje na platnu, 152 x 100cm, Ermitaž muzej u Sankt Petersburgu

3.4.3. Žuta boja u slikama Van Gogha

Kada većina ljudi pomisli na Van Gogha, prva boja koja ih asocira na njegov rad je topla, zlatna nijansa žute. Takva boja pojavljuje se u čestim motivima njegovih slika kao što su žuti suncokreti, polja, pa čak i žuto sunce u *Zvezdanoj noći*. Međutim, njegov opus započeo je sasvim drugačijom paletom boja. Van Goghova se paleta sve do kraja 1895. godine sastojala od tamnih, mutnih nijansi sive, smeđe i zelene. Gledajući djela u rasponu od 1882. do 1890. uočava se nedvojbena prijelaz prema svjetlijim nijansama, točnije žutoj. Postoje dva oblika mišljenja o tome zašto je Van Gogh tako drastično promijenio preferiranu paletu boja. Neki tvrde da je umjetnik bolovao od ksantopsije⁵³. Žutilo pred očima može se pojaviti i zbog određenih lijekova, a jedan je od njih Van Goghu bio prepisan za vrijeme

⁵² Podoksik A.: Pablo Picasso, Parkstone International, 2019.str.85.-89.

⁵³ Bailey J., New Data Shows Why Van Gogh Changed His Color Palette, <https://www.artnome.com/news/2018/11/26/new-data-shows-why-van-gogh-changed-his-color-palette-to-bright-yellow> pristupljeno: 13.07.2023

boravka u bolnici. Riječ je o lijeku pod nazivom digitalis⁵⁴. Ova teorija odbijena je zbog nekoliko razloga. Van Gogh je digitalis koristio svega dva mjeseca što nije dovoljno za razvitak ksantopsije. Većinu svoga slikarskog života proveo je slikajući žutom bojom, pa i za vrijeme kada nije konzumirao digitalis.⁵⁵ Najvjerojatniji je pak razlog za ovakvu naglu promjenu njegovo preseljenje u Pariz 1886. godine. Pretpostavlja se da je sunčanija klima potaknula inspiraciju za promjenom palete boja, posebice na nekoga poput Van Gogha tko je bio sklon čestim promjenama raspoloženja. I sam je umjetnik izjavio “kako je žuta divna. Označava sunce.” Zbog toga teoretičari vjeruju da mu je vrijeme koje je provodio slikajući vani i često izlaganje suncu moglo popraviti raspoloženje čemu je i posvetio svoju paletu boja.⁵⁶

Slika 8: Vincent van Gogh, Suncokreti, 1889., ulje na platnu, 95 x 73cm, Van Gogh Muzej u Amsterdamu

⁵⁴ Digitalis je lijek koji se dobija iz listova naprstka. Sadrži tvari koje stimuliraju srčani mišić. Lijek se koristi više od 200 godina u terapiji srčanog zatajenja — stanja uzrokovano nemogućnošću ozlijeđenog srca da primjereno pumpa krv., https://www.cochrane.org/hr/CD002901/VASC_digitalis-za-lijecenje-srcanog-zatajenja-u-pacijenata-u-sinusnom-ritmu, pristupljeno: 17.09.2023.

⁵⁵ Demir, D., Görkey, Ş. Van gogh and the obsession of yellow: style or side effect. *Eye* **33**, 165–166 (2019). <https://doi.org/10.1038/s41433-018-0204-2>

⁵⁶ Bailey J., *New Data Shows Why Van Gogh Changed His Color Palette*, <https://www.artnome.com/news/2018/11/26/new-data-shows-why-van-gogh-changed-his-color-palette-to-bright-yellow> pristupljeno: 13.07.2023

3.4.4. Monetova „violetomania“

Francuski slikar impresionizma, Claude Monet, jednom je izjavio kako je “otkrio pravu boju atmosfere. Ljubičasta je. Svjež zrak je ljubičast.” Ljubičaste nijanse zraka, sunca i lopoča koje prevladavaju u njegovim slikama, Monet uvelike duguje američkom slikaru Johnu Goffeu Randu. Godine 1841., inspiriran vlastitom frustracijom skladištenja slikarskih boja u svinjskom mjehuru (što je u to vrijeme bila jedina metoda očuvanja boje i pigmenta), Rand je izumio tubu za boju napravljenu od kositra. Takva revolucionarna promjena pohrane boje omogućila je slikarima poput Moneta slikanje na otvorenom. Lakše skladištenje boja dovelo je do proizvodnje prethodno izmiješanih nijansi boja u limenim tubama, a jedna od njih je i ljubičasta. Prva pristupačna ljubičasta boja značila je da umjetnici više nisu morali miješati crvenu i plavu da bi napravili ljubičastu. Impresionisti, posebice Monet, toliko su obožavali novu nijansu da su ih kritičari optužili za “violetomaniju.” Tijekom kasnog devetnaestog i ranog dvadesetog stoljeća Monet se uglavnom bavio dubinskim proučavanjem odnosa između svjetla i sjene te njihova učinka na boju. Vjerovao je da se ljubičastom bojom sjene mogu prikazati bolje nego crnom.⁵⁷

Slika 9: Claude Monet, Waterloo most, 1903., ulje na platnu, 65.7 x 101cm, McMaster Muzej Umjetnosti u Hamiltonu, Ontario

⁵⁷ Gotthardt A., What Art History Tells Us about Ultra Violet, Pantone's Color of the Year, <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-art-history-tells-ultra-violet-pantones-color-year>, pristupljeno: 13.07.2023

3.5. Uloga boje u odijevanju i modi

Za boju svakako možemo reći da je proizvod kulture.⁵⁸ Ona je vrlo moćan alat korišten kroz povijest za izražavanje bogatstva, vlasti, staleža te određenih kultura i tradicija. Odjeća koju nosimo šalje snažne poruke u našu okolinu djelujući kao simbol društvenog statusa te igra ključnu ulogu u izražavanju identiteta urbanog društva. Boja odjevnih predmeta ključna je za stvaranje privlačnosti ili neprivlačnosti, a u je današnjem društvu oba spola koriste u svrhu poboljšanja vizualnog izgleda, iskaza osobnosti i individualnosti. Preferencija boja koje nosimo može dati jasnu sliku o tome kako želimo biti percipirani u društvu, ali i čimbenici poput dobi i spola također mogu utjecati na naš izbor. Još od renesanse boja odjeće postaje sve bitnija u iskazu društvenog statusa, a određene su boje bile isključivo namijenjene za kraljevske obitelji. Boja je toliko bila važna da su se razvili i zakoni o raskoši koji su samo plemstvu dopuštali nošenje određene boje, a diktirali su i trenutke u kojima se koja boja smije nositi i u kojoj količini.⁵⁹ Tako je primjerice plava boja tijekom 12. i 13. st. postala kraljevskom bojom zbog svojih asocijacija na nebesko i božansko. Plavu je kasnije za vrijeme romantizma dodatno popularizirao Goetheov melankolični lik Werthera koji je nosio plavi kaput. Razvoj tehnologije i trgovine doprinio je stvaranju mogućnosti novog korištenja boja, a brze promjene u modi i odijevanju razvile su odjevne kombinacije do sad “nespojivih” kolorita. U 18. st. žuta boja postaje dijelom europske mode ponajviše zbog kineskog utjecaja, a širenjem multikulturalnosti žuta postaje poprilično popularna. U *Nauku o bojama* za vrijeme 1800-te Goethe spominje crnu boju kao boju građanstva koju su najčešće nosili muškarci. Žene su, s druge strane, počele nositi bijelu koja je tada bila nešto sasvim drugačije, a konotaciju je vukla iz rimske i helenističke kulture. Obrazovani su građani s velikim prezirom gledali sve što nije crno i bijelo te su šarene i jarke boje smatrali neukusom barbara. Za vrijeme 20. st. započinje oslobađanje od strogih pravila odijevanja. Paul Poiret je svojim revolucionarnim uvođenjem intenzivnih boja donio preokret u modi tog vremena. Crna boja i tamni tonovi postali su dijelom subkultura i tako zadobili karakter pobune i anarhije. Boje sve manje određuju društveni status, a njihova relevantnost ovisi o dizajnerskim kućama u velikim gradovima mode.⁶⁰ Japanski dizajneri Yohji Yamamoto, Issey Miyake i Rei Kawakubo su početkom 80-ih godina popularizirali svoj dizajn na

⁵⁸ Brenko A., Randić M., Glogar M.I., Kapović M., Živković M., Simončić K.N., Moć boja: Kako su boje osvojile svijet, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 2009.str.9.

⁵⁹ Kodzoman D. The Psychology of Clothing: Meaning of Colors, Body Image and Gender Expression in Fashion. *Textile & Leather Review*. 2019; 2(2):90-103. <https://doi.org/10.31881/TLR.2019.22>

⁶⁰ Brenko A., Randić M., Glogar M.I., Kapović M., Živković M., Simončić K.N., Moć boja: Kako su boje osvojile svijet, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 2009.str.10.-182.

zapadnom tržištu te mu ponudili sasvim novi oblik estetike. Promišljanje o materijalima, skulpturalan i asimetričan dizajn isticala je upravo crna boja.⁶¹

3.5.1. Crno u kolekcijama Yohjia Yamamota

Cijenjena zbog svoje bezvremenske elegancije, fleksibilnosti, luksuznog izgleda, crna je ona boja koju je zasigurno koristio svaki dizajner kao dio svake sezone većine kolekcija. No, nitko crnu nije koristio kao Yohji Yamamoto. Japanski dizajner ju je učinio svojom prepoznatljivom bojom još od početka 1972. godine. Mračna garderoba njegove majke koju je nosila nakon smrti supruga potaknula je Yamamotovu maštu 40-ih i 50-ih godina 20. stoljeća. Na njegov je dizajn uvelike utjecao i život u Tokiju. Intenzivna svjetla grada i sveukupna vizualna napućenost, Yamamotu su potaknuli želju za čistom i mirnom paletom. Njegove su prve kreacije bile crne majice koje je nosio u znak protesta. U ostalim kolekcijama, crna je radikalizirala siluetu prikazujući tihu borbu između tijela i okoline, ali je i zamućivala granice između spolova.⁶² Yamamoto veliku popularnost postiže na zapadnom tržištu 80-ih godina sa svojim *one-size* modelima koji potpuno mijenjaju modnu siluetu zapadne raskoši. Zbog naglašene monokromnosti modela te crne estetike u Japanu je, zajedno sa Rei Kawakubo, dobio nadimak *karasuzoku* što u prijevodu znači jato vrana.⁶³

Slika 10: Yohji Yamamoto Kolekcija jesen 2014. Ready-to-Wear

⁶¹ Džidić A., Primjena i simbolika crne (ne)boje u suvremenoj modi, TEDI - International Interdisciplinary Journal of Young Scientists from the Faculty of Textile Technology, **2013.**, Br. 3, 2013.,31.-39.

⁶² Jacquet M., Valentino red, Hermès orange, Fendi yellow: when fashion shows its true colours, <https://www.numero.com/en/mode/maisons-mode-couleur-fendi-jaune-hermes-orange-rouge-valentino-rose-schiaparelli-shocking-pink-maison-margiela-blanc-yohji-yamamoto-noir> pristupljeno: 13.07.2023

⁶³ Džidić A., Primjena i simbolika crne (ne)boje u suvremenoj modi, TEDI - International Interdisciplinary Journal of Young Scientists from the Faculty of Textile Technology, **2013.**, Br. 3, 2013.,31.-39.

3.5.2. Narančasto u kolekcijama modne kuće Hermès

Hermès narančasta, tople i citrusne nijanse, postala je simbol Kuće nakon Drugog svjetskog rata. Za vrijeme 1942. godine vladala je nestašica običnih krem kartonskih kutija u koje je Hermès kuća pakirala svoje proizvode. Dobavljač kutija posegnuo je za onim što mu je ostalo, a to su sasvim slučajno bile narančaste kutije.⁶⁴

Iako su tokom godina postojale brojne varijacije boje, Hermès je svih tih godina ostao neodvojiv od narančaste. Zanimljivo je to što su izvorne ideje Kuće išle u sasvim drugom smjeru. Naime, Emilie Maurice Hermès želio je smeđu učiniti svojom prepoznatljivom bojom, po uzoru na kožu koja se koristila za njegove proizvode. Hermès narančasta danas se koristi za ukrašavanje gotovo 900 različitih veličina i oblika kutija do te mjere da su same kutije postale kulturni predmeti koji se prodaju i zasebno po visokoj cijeni.⁶⁵

Slika 11: Narančasto pakiranje modne kuće Hermès

⁶⁴ Hermès Paris, <https://www.hermes.com/us/en/content/135636-resourceful-orange-box/>, pristupljeno: 13.7.2023.

⁶⁵ Jacquet M., Valentino red, Hermès orange, Fendi yellow: when fashion shows its true colours, <https://www.numero.com/en/mode/maisons-mode-couleur-fendi-jaune-hermes-orange-rouge-valentino-rose-schiaparelli-shocking-pink-maison-margiela-blanc-yohji-yamamoto-noir> pristupljeno: 13.07.2023

3.5.3. “Shocking pink” u radovima Else Schiaparelli

Estetika talijanske dizajnerice Else Schiaparelli uvelike je bila inspirirana nadrealizmom, a takav ekscentričan dizajn trebao je jednako ekstremičnu boju. *Šokantna* je bio pridjev kojim je Schiaparelli opisala ružičastu boju koja je ubrzo postala karakteristična za njene kreacije. Danas roza boja često ima konotaciju slatkoće, no to nije bio slučaj kod Schiaparellijinih kreacija. Ružičasta je za nju bila boja moći kojom su raspolagali oni odvažni koji znaju što žele.⁶⁶ Devet godina nakon osnutka vlastite modne kuće u Parizu, točnije 1936. godine, Schiaparelli je bila u potrazi za tkaninama za svoju sljedeću kolekciju kada joj je pozornost privukla jarka ružičasta. Boju je opisala kao “briljantnu, nemoguću, drsku, okrepljujuću poput svih ptica i riba svijeta zajedno, boju iz Kine i Perua, ali ne sa Zapada.”⁶⁷ Ružičasta je bila „šokantna boja, čista i nerazrijeđena.” Vrlo je brzo ta ružičasta preplavila haljine Schiaparelline kuće u radosnom avangardnom duhu koji je obilježavao cjelokupnu estetiku Schiaparellinog stvaralaštva. Godine 1938. bila je istaknuta na raskošnom frotirskom ogrtaču koji je kuća Lesage izvezla zlatnim perlicama i metalnim nitima koje su činile oblik sunca s ljudskim licem. Danas je Daniel Roseberry, glavni director kuće Schiaparelli, istaknuo ovaj temeljni element Kuće koji je opisao kao “vrlo moderan” i “bitan” doprinos Else Schiaparelli svijetu mode.⁶⁸

Slika 12: Elsa Schiaparelli, *Phoebus ogrtač*, 1938., Metropolitan muzej umjetnosti u New Yorku

⁶⁶ St Clair K., Elsa Schiaparelli and the power of shocking pink, <https://www.elledecoration.co.uk/decorating/colours/a34011671/elsa-schiaparelli-shocking-pink/>, pristupljeno: 13.07.2023

⁶⁷ Jacquet M., Valentino red, Hermès orange, Fendi yellow: when fashion shows its true colours, <https://www.numero.com/en/mode/maisons-mode-couleur-fendi-jaune-hermes-orange-rouge-valentino-rose-schiaparelli-shocking-pink-maison-margiela-blanc-yohji-yamamoto-noir> pristupljeno: 13.07.2023

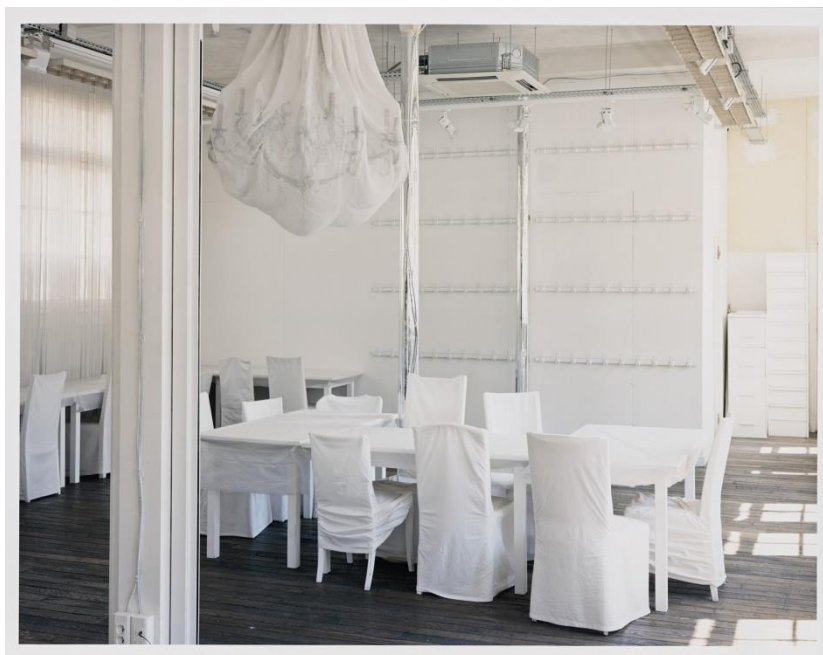
⁶⁸ Jacquet M., Valentino red, Hermès orange, Fendi yellow: when fashion shows its true colours, <https://www.numero.com/en/mode/maisons-mode-couleur-fendi-jaune-hermes-orange-rouge-valentino-rose-schiaparelli-shocking-pink-maison-margiela-blanc-yohji-yamamoto-noir> pristupljeno: 13.07.2023

3.5.4. Bijelo u radu Martina Margiele

Od Pariza do Tokija, dovoljno je samo zakoračiti u prodavaonicu brenda Margiela da bi se moglo zaključiti kako je bijela boja prepoznatljiva za kuću koju je 1989. godine osnovao Martin Margiela. Upravo je u tu istu bijelu boju belgijski dizajner bojio svoju recikliranu odjeću, pa čak i poznate *tabi* cipele s ciljem postizanja jedinstvene teksture. U ateljeima Kuće ovakva estetika podignuta je na novu razinu: svi zidovi i namještaj su u bijeloj boji, čak i svi zaposlenici nose bijele kute koje podsjećaju na laboratorijske. Ovakva “uniforma” brenda ima i simboličnu funkciju predstavljajući želju za anonimnosti koju je Martin Margiela cijenio i njegovao još od samih početaka.⁶⁹ Bijela je imala konceptualnu i praktičnu ulogu. Sam Margiela odbijao je intervju uživo, a odbijao je i prijedlog da se njegova fotografija ikada koristi u svrhu promoviranja rada i kolekcija. Margiela je odbijao *celebrity* titulu dizajnera te je u svim intervjuima i izjavama modna kuća Margiela pažljivo koristila zamjenicu *mi* umjesto *ja*. Kada su Jenny Meirens i Martin Margiela osnivali ovu modnu kuću, manjak financijskih sredstava potaknuo ih je na skupljanje namještaja koji je bio u različitim stilovima. Kako bi postigli koherentan izgled ateljea, sav su namještaj oličili u bijelo. Bijela emulzija za bojenje svih površina odabrana je zato što ju je nemoguće očistiti, a svako trošenje i oštećivanje tog namještaja ostavlja tragove koji pričaju priču nadolazećim generacijama. Bijela je boja, osobito neujednačeno nanescena mat, bila oprečna crnoj estetici koja je vladala 1980. godine. Na isti je takav način Margiela dizajnirao i odjeću. Danas je za kuću Maison Margiela posebno zaposlena osoba koja je osobno odgovorna za osiguravanje da bijela ostane središnja boja filozofije i estetike kuće. Sav namještaj presvučen je u bijelu tkaninu, čak su i bilježnice sa skicama i natuknicama presvučene u isti materijal.⁷⁰

⁶⁹ Jacquet M., Valentino red, Hermès orange, Fendi yellow: when fashion shows its true colours, <https://www.numero.com/en/mode/maisons-mode-couleur-fendi-jaune-hermes-orange-rouge-valentino-rose-schiaparelli-shocking-pink-maison-margiela-blanc-yohji-yamamoto-noir> pristupljeno: 13.07.2023

⁷⁰ Frankel S., Inside Martin Margiela's All-White Maison, <https://www.anothermag.com/fashion-beauty/7363/inside-martin-margielas-all-white-maison> pristupljeno: 03.09.2023

Slika 13: Unutrašnjost ateljea modne kuće Maison Margiela, 2008.

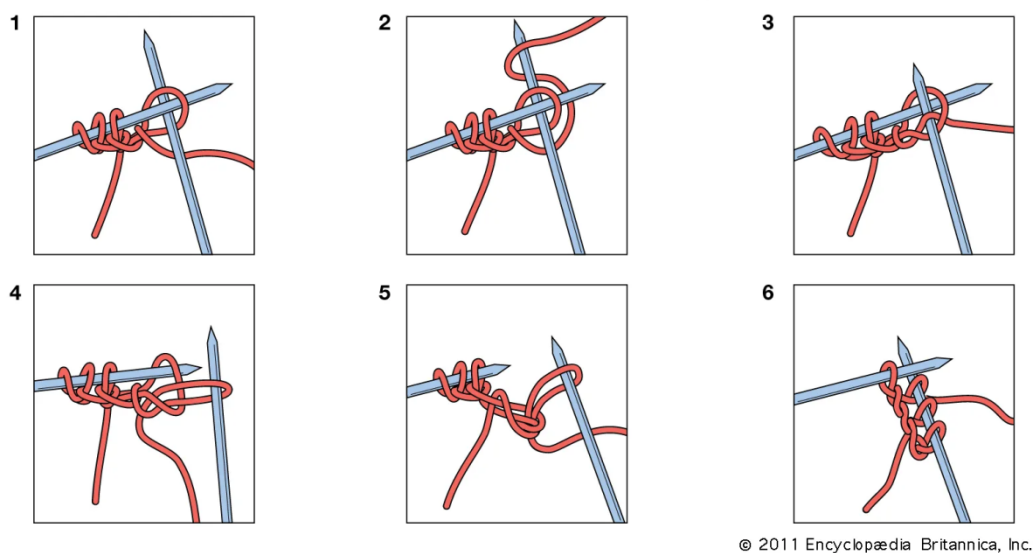
4. RUČNA TEHNIKA PLETENJA

Pletivo je tekstilna plošna tvorevina sastavljena od očica koja se izrađuje samo s jednim sustavom niti. Najprije se oblikuje jedna očica do druge, a zatim jedna iznad druge. Za izradu pletiva upotrebljavaju se jednostruke i končane pređe, konvencionalne ili efektne, pređe od pamučnih, vunениh i kemijskih vlakana te sintetičke filamentne, glatke i teksturirane pređe, ovisno o njihovoj finoći, debljini, uvijenosti, jednolikosti, prekidnoj sili, rastezljivosti i sirovinskom sastavu.⁷¹ Pletenje nudi beskrajnu mogućnost kreativnog izražavanja i eksperimentalan pristup dizajnu. Pletivo se može pronaći u svim oblicima na modnom tržištu od čarapa, donjeg rublja i sportske odjeće do visoke mode i modnih dodataka kao što su torbe, cipele i nakit. Pletivo je također zanimljiv medij i u umjetničkom stvaralaštvu, ali i u dizajnu interijera i arhitekturi.⁷² Izbor pređe vrlo je važan i u obzir treba uzeti mnogo čimbenika od kojih je najvažnija kvaliteta krajnjeg rezultata. Sve su pređe izrađene od prirodnih ili umjetnih vlakana koja dolaze u različitim duljinama. Igle su neophodan dio opreme za pletenje bilo da su s jednim vrhom, dva ili su okrugle. Dolaze u širokom rasponu materijala kao što su razni metali, različite vrste drva i plastike. Svaka vrsta igle ima svoje posebne prednosti, a odabir igle za pletenje ovisi o vrsti pređe i željenom krajnjem

⁷¹ Vrljićak Z., Pletiva, Sveučilište u Zagrebu Tekstilno-Tehnološki fakultet, Zagreb, 2019.str.4.-8.

⁷² Sissons J.: Knitwear, AVA Publishing SA, Switzerland, 2010.str.7.

rezultatu.⁷³ U umjetničkom kontekstu, pređa privlači vizualna i taktilna osjetila modnih i tekstilnih dizajnera koji u svom radu svojstva pređe koriste za izazivanje metafora i konceptualnih značenja.⁷⁴ Pleteni odjevni predmeti se danas pretežno izrađuju strojno, ali u kontekstu kolekcije *4T+2* fokus je stavljen na ručno pletenje i glatki preplet. Ručno pletenje se danas najčešće povezuje s ravnim pletenjem koje se radi u redovima pomoću dvije igle gdje se izvadak okreće sprijeda prema natrag u svakom redu. Ovakav oblik pletenja uglavnom je najlakše prikazati u konstrukciji i krojevima.⁷⁵ Glatko kulirno desno-lijevo pletivo najjednostavnije je pletivo izrađeno samo s desnim očicama. U ručnoj se izradi ono izrađuje s jednom niti te se očice oblikuju jedna za drugom.⁷⁶

© 2011 Encyclopædia Britannica, Inc.

Slika 14: Postupak ručnog tkanja, Encyclopedia Britannica, 2011.

4.1. Tehnika pletenja u visokoj modi

Brojni dizajneri su se u korištenju tehnike pletenja usredotočili na određeni koncept i temu koja će prenijeti raspoloženje i ispričati priču. Dobar primjer jake narativne teme je kolekcija Alexandra McQueena pod nazivom *What a Merry-Go-Round* iz 2001. godine inspirirane revolucijom i ljuskom željom za promjenom. Revija je započela u mraku čime se

⁷³ [9] Lee R., *Contemporary Knittings for Textile Artists*, Batsford, UK, 2007.str.8.

⁷⁴ Sissons J.: *Knitwear*, AVA Publishing SA, Switzerland, 2010.str.17.-18.

⁷⁵ Victoria and Albert Museum, London, 2023., <https://www.vam.ac.uk/articles/the-history-of-hand-knitting> pristupljeno: 14.07.2023.

⁷⁶ Vrljićak Z., *Pletiva*, Sveučilište u Zagrebu Tekstilno-Tehnološki fakultet, Zagreb, 2019.str.34.

naglašavalo osvjetljenje oko dječjeg vrtuljka stvarne veličine. Kolekcija se sastojala od odijela inspiriranih vojnicima, kaputa, visokih šešira s perjem i kaciga te crnih pletenih džempera sa slikama kostura. Jeziva glazba doprinijela je napetosti cjelokupne revije a kako se glazba mijenjala vrtuljak u sredini se počinjao vrtjeti.⁷⁷

Slika 15: Alexander McQueen, Kolekcija jesen 2001. Ready-to-Wear

Nešto noviji primjer kolekcije u kojoj pletenje igra glavnu ulogu u visokoj modi jest kolekcija modne kuće Christian Dior iz 2021. godine. Nakon sezona izbivanja, navedena je modna kuća pod vodstvom kreativne direktorice Marie Grazie Chiuri održala reviju u vrtu muzeja *Rodin* u Parizu. Chiuri je angažirala francusku tekstilnu umjetnicu Evu Jospin koja je zidove vrta prekrila krajobraznim ručnim vezom podsjećajući na *Palaču Colonna*⁷⁸. Zidni vezovi inspirirani indijskim tekstilom izvezeni su u Indiji te su bili dugi 350 metara, a njihova je izrada trajala tri mjeseca. Chiuri je njima htjela naglasiti solidarnost među ženama unutar zajednica koje su se formirale s ciljem stvaranja tekstila, ručnog rada i pletenja. Referirajući se na knjigu *Threads of life* umjetnice Clare Hunter, Chiuri objašnjava kako su i tekstil i *couture* atelje zapravo rad zajednice. Chiuri je otvorila reviju sa nizom odjevnih kombinacija

⁷⁷ Sissons J.: Knitwear, AVA Publishing SA, Switzerland, 2010.str.44.

⁷⁸ Palača Colonna jedna je od najstarijih i najvećih privatnih palača u Rimu čiju je izgradnju započela obitelj Colonna u 14.st., <https://www.galleriacolonna.it/en/> pristupljeno: 17.09.2023.

koje su transformirale klasične Diorove siluete u pleteni oblik. Cijela kolekcija je bila usmjerena isključivo na pletivo te je uključivala odgovarajuće pletene kape i čizme što je ovu *couture* reviju približilo *ready-to-wearu*⁷⁹. Lagane večernje haljine zatvorile su reviju, a neudobne korszete zamijenila je tehnikom plisiranja realiziranom u tkanini.⁸⁰

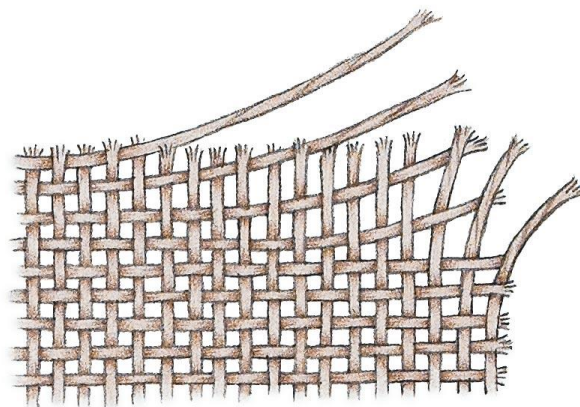
Slika 16: Christian Dior, *Kolekcija jesen 2021. Couture*

⁷⁹ Ready-to-wear, konfekcijska odjeća, odjeća proizvedena u standardnim veličinama, *Collins COBUILD Advanced Learner's Dictionary*, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/ready-to-wear> pristupljeno: 17.09.2023.

⁸⁰ Madsen A.C., 5 Things To Know About Christian Dior's Knit-Centric AW21 Haute Couture Show, <https://www.vogue.co.uk/fashion/gallery/dior-couture-aw21-5-things-to-know> pristupljeno: 14.07.2023.

5. TEHNIKA RUČNOG TKANJA

Tkanje je ciklički proces gdje se u jednom ciklusu događaju radnje potrebne za utkavanje jedne potke. Kod svakog procesa tkanja finalni proizvod je tkanina izrađena međusobnim prepletom osnove i potke. Niti osnove protežu se uzduž, dok potka ide poprijeko s jedne strane na drugu. Kako bi se razumjele različite vrste tkanja, potrebno je poznavati proces oblikovanja same tkanine. Tkanje se odvija na stroju koji se naziva tkalački stan. Niti osnove namotane su na valjak te čine dužinu tkanine, a osnova se na tkalačkom stroju dijeli na gornji i donji dio zijeva. U svaki se zijev unosi potka, a osovine niti istodobno se prepliću s potkom te je fiksiraju u zadanom položaju. Potka se unosi pomoću čunka različitih oblika i veličina ili pomoću daščice ili pretikala. Nakon što se potka unese u zijev, listovi se poravnavaju, a zijev se zatvori. Skupina listovnih tkalačkih stanova najzastupljenija je, a najjednostavniji je onaj koji ima dva lista koji uzorkuje platneni vez, rips i panamu.⁸¹

Slika 17: Prikaz međusobnog prepleta osnove i potke

5.1. Tehnika tkanja u visokoj modi

Za svoju kolekciju jesen/zima iz 2016. godine pod nazivom *Vagabonds* dizajneri Viktor&Rolf prenamijenili su ostatke materijala iz prijašnjih kolekcija u nove odjevne predmete. Neki od odjevnih predmeta izrađeni su od stotina različitih materijala, a većina je bila izrađena tehnikom tkanja. Tanke trake bile su tkane u obliku krpica od materijala koji su stršali na krajevima kako bi se bolje vidjele različite boje i uzorci materijala. Tkane zakrpe

⁸¹ Kovačević S., Dimitrovski K., Hadina J.: *Procesi tkanja*, Sveučilište u Zagrebu Tekstilno-Tehnološki fakultet, Zagreb, 2008.str.33.-34.

prekrivale su džepove, koljena, manžete, a neki su odjevni predmeti bili potpuno tkani. Odjeća je postepeno, posebno pred kraj revije, postala voluminoznija, a odjevnim kombinacijama je prevladavao til.⁸²

Slika 18: Viktor&Rolf, Kolekcija Vagabonds jesen/zima 2016.

U muškoj kolekciji za proljeće 2017. godine belgijski modni dizajner Dries Van Noten prikazao je novo poimanje obrtništva dajući mu umjetničku notu. Pri stvaranju kolekcije težio je pronalasku novih načine slaganja tkanina u svrhu postizanja volumena i oblika. Ručno rađeni džempери u koje su implementirani tkani elementi bili su središte ove kolekcije.⁸³

⁸² [39] Howarth D., Viktor & Rolf's Vagabonds wear haute-couture garments made from scraps of recycled fabrics, <https://www.dezeen.com/2016/07/07/viktor-rolf-vagabonds-autumn-winter-2016-haute-couture-garments-recycled-fabrics/> pristupljeno: 14.07.2023.

⁸³ Leitch L., Dries Van Noten SPRING 2017 MENSWEAR, <https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2017-menswear/dries-van-noten> pristupljeno: 06.09.2023

Slika 19: Dries Van Noten, Muška kolekcija proljeće 2017.

6. KONCEPT KOLEKCIJE 4T+2

Kolekcija *4T+2* inspirirana je Galenovom teorijom temperamenata (kolerik, melankolik, flegmatik, sangvinik) i dvama tipovima osobnosti (ekstrovert i introvert). Svakom temperamentu pridružena je odgovarajuća paleta boja na temelju njihove simbolike i psihološkog utjecaja, a svaka odjevna kombinacija u kolekciji korespondira odgovarajućem temperamentu.

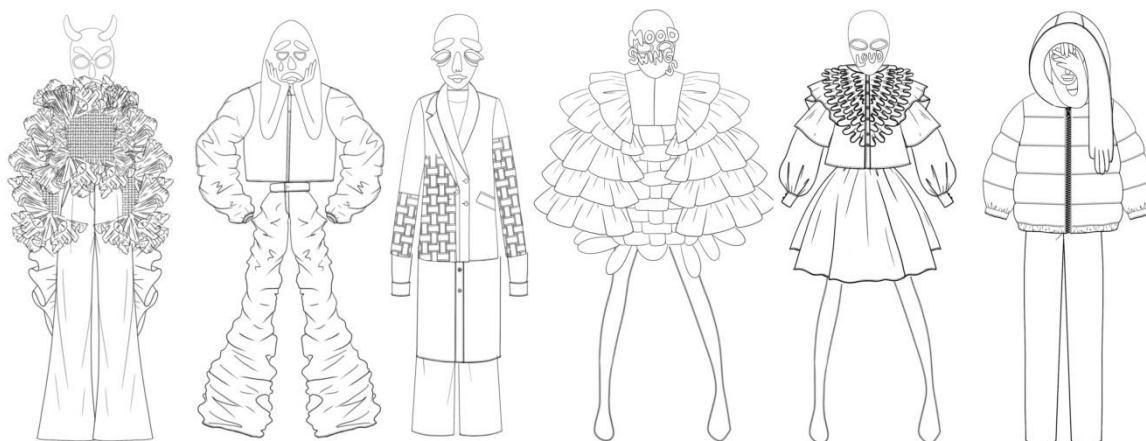
6.1. Utjecaj Galenove teorije četiri temperamenta na kolekciju *4T+2*

Temperament je urođena, biološka osnova osobnosti, a možemo ga objasniti kao način emocionalnog reagiranja na određene podražaje. Starogrčki filozof Hipokrat smatrao je da u svakom čovjeku postoje 4 osnovne tekućine (grč. *humor*). Prema humoralnoj teoriji, tijelo je zdravo i usklađeno ukoliko su sve esecijalne životne tekućine razmjerno pomiješane, a psihički poremećaji nastaju onda kada su one u disbalansu. Ta četiri humora su: krv, žuta žuč,

crna žuč i sluz. Hipokratovu teoriju četiri humora dodatno je razradio liječnik Galen iz Rimskog Carstva. Pomoću Hipokratove teorije, Galen je predstavio devet temperamentnih tipova koji odgovaraju komplementarnim karakteristikama (toplo-hladno, suho-vlažno). U idealnoj su osobnosti te karakteristike uravnotežene. Višak ovih karakteristika uzrokuje neuravnoteženost i dominaciju jednog od komplementarnih parova što rezultira melankoličnim, sangviničnim, koleričnim ili flegmatičnim temperamentima. Upravo su ta četiri temperamenta u fokusu kolekcije *4T+2* (4 Temperamenta + 2 tipa osobnosti). Polazište kolekcije su pletena oglavlja nastala kao banalni prikaz izraza lica svakog od temperamenta; ljuto lice kolerika, tužno lice melankolika, pospano lice flegmatika, *Mood swings* (eng. promjene raspoloženja) natpis na maski maničnog sangvinika kao i natpis *Loud* (eng. glasan, glasno) na maski ekstrovertirane osobnosti te lice prekriveno rukama introvertirane osobnosti. Karakteristike ovih osobnosti su kroz kolekciju prikazane vrstom i teksturom materijala, krojevima, volumenom i bojom što će se detaljnije analizirati u naslovu *Likovna analiza kolekcije*.

Slika 20: Skice oglavlja iz kolekcije *4T+2*, ilustracija studentice

Prilog 1: Skice kolekcije 4T+2, ilustracija studentice

6.2. Utjecaj simbolike boja u osobnosti na kolekciju 4T+2

Psihologija boja pridaje ključnu ulogu bojama kao alatu koji izaziva određene emocije te ujedno proučava njihov utjecaj na svakidašnje osjećaje i ponašanja. Boje nas mogu upozoriti na opasnost ili nas smiriti, pojačati ili smanjiti apetit, potaći nas ili odbiti od kupnje određenog proizvoda te nam pomoći u iskazu određenih emocija. U brojnim nacijama imaju snažna politička i kulturološka značenja te imaju vrlo važnu ulogu. Istraživanje emocionalnih boja u kolekciji 4T+2:

Crvena boja koja privlači najviše pažnje, često se povezuje s jakim emocijama kao što su ljutnja i strast. Vrlo je uočljiva, a u psihologiji se uglavnom povezuje sa osjećajima bijesa i agresije. Zbog toga su tonovi crvene pridruženi temperamentu kolerika.

Slika 21: Paleta boja za odjevnu kombinaciju Kolerik, ilustracija studentice

Zelena boja na većinu populacije djeluje smirujuće zbog čega je pridružena ležernom temperamentu flegmatika. Flegmatik se uglavnom smatra neutralnim temperamentom pa je ovoj odjevnoj kombinaciji pridružena i bijela.

Slika 22: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Flegmatik*, ilustracija studentice

Premda je plava najdraža najpopularnija boja koja u sebi ima smirujući karakter, u visokoj koncentraciji djeluje hladno, tužno i otušeno. Plavi tonovi, kao i ljubičasti, odabrani su za paletu boja ove odjevne kombinacije u svrhu prikaza melankoličnog temperamenta koji je suzdržan, emocionalan i depresivan.

Slika 23: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Melankolik*, ilustracija studentice

Sangvinik je u osnovi impulzivan te često djeluje manično i djetinjasto zbog čega su mu pridruženi tonaliteti roza boje. Sangvinik je s druge strane i optimističan i kreativan što je okarakterizirano zelenom bojom koja se pojavljuje u ovoj odjevnoj kombinaciji.

Slika 24: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Sangvinik*, ilustracija studentice

Ekstrovert je vrsta osobnosti onoga tko je usredotočen na izvanjsko okruženje te nema poteškoća u društvenim situacijama. Štoviše, on uživa u njima kao i u pažnji koju dobiva od ostalih. Ekstrovert je živahan zbog čega mu je i pridružena takva paleta boja. Ovom u temperamentu zbog njegove opće dobre raspoloženosti i entuzijazma pridruženi topli tonovi žute i narančaste te zelena koja reprezentira lakoću njegove interakcije s drugima u vanjskom svijetu.

Slika 25: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Ekstrovert*, ilustracija studentice

Introvert je vrsta osobnosti onog pojedinca koji je usredotočen na unutarnji svijet. Društvene situacije mu stvaraju nelagodu te nije usredotočen na komunikaciju s ostalima, već na svoje

vlastite misli i emocije. Kada se introvert nađe u društvu, on pokušava ostati neutralan, suzdržan, pa čak i neprimjetan. Zato su ovom temperamentu pridružene neutralne nijanse bež i bijele.

Slika 26: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Introvert*, ilustracija studentice

6.3. Tehnike ručnog pletenja i tkanja u kolekciji

Kao što je prije navedeno, polazišta kolekcije *4T+2* su oglavlja koja zrcale izraze lica svakog od temperamenata. Maske su izrađene tehnikom ručnog ravnog pletenja dvjema metalnim iglama broj 4 u glatkom prepletu. Povremeno se interveniralo kukičanjem kombinacijom boda visoki i niski štapići te tuskog boda. Kukičani dijelovi radili su se iglom broj 3 dok su se ostali dijelovi poput ruku i prstiju pleli s pet igala broj 2. Maska se radila od vrha glave prema dolje nakon čega su se na nju nakukičali volani. Dijelovi poput očiju, nosa, usta i sl. radili su se odvojeno te su se na masku spajali ručno, tupom iglom za vunu. Oglavlja su načinjena od pređe mješavine vune i akrila, a trodimenzionalni dijelovi punili su se poliesterskim punjenjem. Elementi rogova i slova oblikovali su se žicom kako bi zadržali oblik i statičnost.

Slika 27: Ručno pletena ogavlja iz kolekcije 4T+2, fotografija studentice

7. LIKOVNA ANALIZA KOLEKCIJE

7.1. Odjevna kombinacija Kolerik

Odjevna kombinacija *Kolerik* sačinjena je od pamučne *T-shirt* majice, hlača od PVC materijala, jakne od tila koja je potpuno izrađena tehnikom ručnog tkanja te ručno pletenog ogavlja. Na poleđini majice, tehnikom digitalnog tiska, otisnut je natpis *Angry for no reason* kako bi se prikazao ljutiti karakter ovog temperamenta. Njegova strastvenost i odvažnost zrcali se u PVC materijalu hlača, a trake od tila koje “eksplodiraju” na krajevima ocrtavaju “kratki fitilj” ovog temperamenta. Crvena boja je boja koja privlači najviše pažnje, a često je se povezuje s jakim emocijama kao što su ljutnja i strast. Upravo su zato kao paleta boja za ovaj outfit odabrani tonovi crvene.

Kolerik

01

4T+2

2023.

Prilog 2: Odjevna kombinacija *Kolerik*, fotografija studentice

7.2. Odjevna kombinacija Melankolik

Odjevna kombinacija *Melankolik* sačinjena je od *hoodie* majice i hlača od tafta, tekstilne skulpture koja služi svrsi prsluka, te ručno pletenog oglavlja. Rukavi majice i nogavice hlača nabrani su prošivanjem gume u šavovima kako bi se postigao izgled obješenosti i volumena koji pada od težine materijala isto kao što Melankolik pada od količine žalosti. Tekstilna skulptura izrađena je provlačenjem pamučnih špagica kroz rupičasti materijal što između ostalog pridonosi prikazu emocionalnog (ras)padanja melankolika. Plava i ljubičasta boja u velikim koncentracijama djeluju hladno, tužno i otuđeno zbog čega su njihovi tonovi odabrani kao paleta boja ovog outfita.

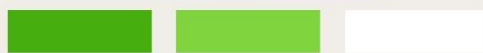
4T+2

2023.

Prilog 3: Odjevna kombinacija *Melankolik*, fotografija studentice

7.3. Odjevna kombinacija Flegmatik

Odjevna kombinacija *Flegmatik* sačinjena je od bijele predimenzionirane košulje od popelina, asimetričnog zelenog sako i hlača od kepera te odgovarajućeg ručno pletenog oglavlja. Bijela košulja na ovom outfitu djeluje smireno i skladno, baš kakav je i temperament flegmatika, a njezina predimenzioniranost doprinosi pospanom izgledu jer sama po sebi djeluje kao spavačica. Tkanju na sakou pristupljeno je na potpuno drugačiji način od onoga na odjevnoj kombinaciji *Kolerik*. Dok je tkanje kod *Kolerika* neskladno i ekscentrično, u ovoj je odjevnoj kombinaciji ono mirno, skladno i balansirano. Zelena boja izabrana je za ovaj outfit zbog njenog smirujućeg karaktera.

4T+2

2023.

Prilog 4: Odjevna kombinacija *Flegmatik*, fotografija studentice

7.4. Odjevna kombinacija Sangvinik

Odjevna kombinacija *Sangvinik* sačinjena je od tkane tekstilne skulpture koja služi svrsi haljine, jakne s volanima i ručno pletenog oglavlja. Haljina je načinjena od tekstilnih *pipaka* napunjenih poliesterskim punjenjem koji se potom međusobno isprepliću tkanjem i na mjestima vežu u čvorove. Tkanje je u ovoj odjevnoj kombinaciji rijetko i masivno, a predstavlja maničan i energičan karakter ovog temperamenta. Veliki volumen tekstilnih *pipaka* i njihova težina onemogućuju daljnji rad na šivaćoj mašini i krojačkoj lutki tako da se cijeli postupak tkanja, vezanja čvorova i učvršćivanja odvijao na živom modelu. Jakna s podstavom rađena je od tafta roza boje, a njeni voluminozni volani istodobno odgovaraju energičnosti i ekstrovertiranosti ovog temperamenta. Natpis na oglavlju *Mood swings* prezentira njegovu maničnost i nagle promjene raspoloženja. Paletu boja ovog outfita čine roza i zelena koje služe prikazu njegove razigranosti i kreativnosti.

4T+2

2023.

Prilog 5: Odjevna kombinacija Sangvinik, fotografija studentice

7.5. Odjevna kombinacija Ekstrovert

Odjevna kombinacija *Ekstrovert* sačinjena je od majice rupičastog materijala, jakne s volanima, suknje punog kruga i ručno pletenog oglavlja. Rupičastost materijala otkriva tijelo ispod majice i dočarava otvorenost ekstroverta prema vanjskom okruženju i puštanju ljudi “unutra” da ga upoznaju. Volani na jakni i suknji stvaraju volumen i teksturu na materijalu te predstavljaju stalnu živahnost i entuzijazam ekstrovertiranih osobnosti. Živahnost i ekstrovertirani entuzijazam dočarava i natpis *Loud* na pletenom oglavlju. Paleta boja koja je odabrana za ovaj outfit sadrži tople nijanse žute i narančaste kao prikaz ekstrovertizma te smirenu zelenu boju.

4T+2

2023.

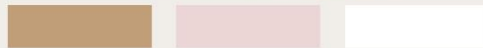
Prilog 6: Odjevna kombinacija *Ekstrovert*, fotografija studentice

7.6. Odjevna kombinacija Introvert

Odjevna kombinacija *Introvert* sačinjena je od dvoslojne majice, hlača od organdija obrađenog postupkom tehnike tekstilne manipulacije, puffer jakne s kapuljačom i ručno pletenog oglavlja. Dvoslojnost majice negira prozirnost odabranog materijala isto kao našiveni volani na hlačama od organdija koji je sam po sebi transparentan. Ovakav pristup materijalima reprezentira zatvorenost introverta koji na sebe gradi slojeve, zatvoren je u društvenim situacijama i ne pušta mnogo ljudi u život. Nadalje, donji sloj majice obrađen je tako da djeluje kao potkošulja, odnosno kao odjevni predmet koji se nosi ispod svih ostalih i koji je većinom neprimjetan. Jakna u ovom outfitu služi kao zaštitni omotač introverta, a šal na kapuljači u obliku ruke dodatno prekriva lice. Introvert je u društvu često neprimjetan te je zbog toga izabrana neutralna paleta boja koja se previše ne ističe. Nasuprot tomu, podstava jakne je intenzivna i šarena kako bi se prikazao svijet introverta koji je usmjeren prema unutra. Uzorak na podstavi nastao je digitalnim intervencijama na sliku *Kompozicija 7* Vassilya Kandinskog te kao takva otisnuta na platno.

Introvert

06

4T+2

2023.

Prilog 7: Odjevna kombinacija *Introvert*, fotografija studentice

8. ZAKLJUČAK

U modernoj psihologiji teorija o četirima temperamentima više nema znanstvenu validnost jer je ljudski mozak prekompleksan da bismo ga podijelili u četiri tipa. Unatoč tomu, teorija o četiri vrste osobnosti pokazuje nam kako su još od antičkih vremena liječnici i filozofi pokušavali otkriti uzroke ponašanja i doživljavanja svijeta razvijajući disciplinu unutar filozofije koju danas znamo kao psihologija. Galenova teorija poslužila je mnogim današnjim znanstvenicima i psiholozima u stvaranju alata za mjerenje osobnosti. Gledajući konkretno teoriju o četirima temperamentima, možemo zaključiti da svi ljudi zapravo posjeduju karakteristike svakog temperamenta jer nitko ne posjeduje samo jedan "čisti" tip. Također postoje i različiti stupnjevi ekstrovertiranosti i introvertiranosti, odnosno osobe koje pokazuju značajke flegmatika ili melankolika mogu biti ekstrovertirane te osobe koje pokazuju značajke sangvinika i kolerika mogu biti introvertirane. Genetske predispozicije uistinu igraju ulogu u stvaranju osobnosti, no vanjski utjecaji i odluke pojedinca značajno sudjeluju u njezinom kreiranju te se ona može mijenjati tokom čitava života. Pod vanjske utjecaje možemo svrstati i boje tj. njihovo djelovanje na ljudsku psihu i ponašanje. Možemo zaključiti da svaka boja utječe na pojedinca na temelju kombinacije triju faktora: urođena psihologija neke boje (koja proizlazi iz naše percepcije te boje ovisno o tome kako se ona pojavljuje u prirodi), kulturološki čimbenici te osobna povezanost s određenom bojom. Drugim riječima, ne postoji točna definicija kojom se opisuje utjecaj svake boje, ali se mogu napraviti pretpostavke temeljene na ljudskim iskustvima. Proučavanjem Galenove teorije o četirima vrstama osobnosti te njenim spajanjem sa psihologijom boja, nastala je modna kolekcija $4T+2$ koja obuhvaća sve elemente teorijskog dijela diplomskog rada.

9. LITERATURA

- [1] Jouanna J.: Greek Medicine from Hippocrates to Galen: Selected Papers, Brill; Bilingual edition, 2012.
- [2] Kagan J., Snidman N., Arcus D., Reznick J.S.: Galen's Prophecy: Temperament In Human Nature, Routledge, New York, USA, 1998.
- [3] Gurney J.: Color and light, Andrews McMeel Publishing, Kansas City, Missouri, 2010.
- [4] Wolfgang von Goethe J.: Goethe's Theory of Colours, J. Murray, Oxford, England, 1840.
- [5] Mahnke H. F.: Color, Enviroment, and Human Response: An Interdisciplinary Understanding of Color and its Use as a Beneficial Element in the Design of the Architectural Enviroment, John Wiley & Sons, Inc., Canada, 1996.
- [6] Podoksik A.: Pablo Picasso, Parkstone International, 2019.
- [7] Vrljićak Z., Pletiva, Sveučilište u Zagrebu Tekstilno-Tehnološki fakultet, Zagreb, 2019.
- [8] Sissons J.: Knitwear, AVA Publishing SA, Switzerland, 2010.
- [9] Lee R., Contemporary Knittings for Textile Artists, Batsford, UK, 2007.
- [10] Kovačević S., Ručno tkanje, Prometej & Centar za kreativne alternative Zagreb, Zagreb, 2003.
- [11] Kovačević S., Dimitrovski K., Hađina J.: Procesi tkanja, Sveučilište u Zagrebu Tekstilno-Tehnološki fakultet, Zagreb, 2008.
- [12] Brenko A., Randić M., Glogar M.I., Kapović M., Živković M., Simončić K.N., Moć boja: Kako su boje osvojile svijet, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 2009.
- [13] Azeemi ST, Raza SM. A critical analysis of chromotherapy and its scientific evolution. Evid Based Complement Alternat Med. 2005 Dec;2(4):481-8. doi: 10.1093/ecam/neh137. PMID: 16322805; PMCID: PMC1297510.
- [14] Holtsmark, Torger (1969). Goethe and the Phenomenon of Color. In Marjorie Glicksman Grene (ed.), The Anatomy of Knowledge: Papers Presented to the Study Group on Foundations of Cultural Unity, Bowdoin College, 1965 and 1966. London: Routledge and Kegan Paul. pp. 47.
- [15] Demir, D., Görkey, Ş. Van gogh and the obsession of yellow: style or side effect. *Eye* **33**, 165–166 (2019). <https://doi.org/10.1038/s41433-018-0204-2>
- [16] Kodzoman D. The Psychology of Clothing: Meaning of Colors, Body Image and Gender Expression in Fashion. *Textile & Leather Review*. 2019; 2(2):90-103. <https://doi.org/10.31881/TLR.2019.22>
- [17] Džidić A., Primjena i simbolika crne (ne)boje u suvremenoj modi, TEDI - International Interdisciplinary Journal of Young Scientists from the Faculty of Textile Technology, **2013.**, Br. 3, 2013.,31.-39.

10. IZVORI

- [18] Ekstrand D.W., The Four Human Temperaments
http://corecanvas.s3.amazonaws.com/thetransformedsoul-0ecb7a56/media/original/512fb9e98d73c_Four%20Human%20Temperaments.pdf
pristupljeno: 22.03.2023.
- [19] Mayer L., Bhikha R., Part 2: The Historical Significance of Colour,
<https://www.tibb.co.za/articles/Part-2-Historical-significance-of-colour.pdf> pristupljeno:
13.07.2023
- [20] Boeree G.C., Early Medicine and Physiology,
<http://webpace.ship.edu/cgboer/neurophysio.html> pristupljeno: 22.03.2023
- [21] Cherry K., Color Psychology: Does It Affect How You Feel? How Colors Impact Moods, Feelings, and Behaviors, <https://www.verywellmind.com/color-psychology-2795824>
pristupljeno: 14.07.2023
- [22] Cherry K., The Color Psychology of Yellow, How the Color Yellow Affects Us,
<https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-yellow-2795823> pristupljeno:
14.07.2023
- [23] Cherry K., What Does the Color Green Mean? The Color Psychology of Green,
<https://www.verywellmind.com/color-psychology-green-2795817> pristupljeno: 14.07.2023
- [24] Cherry K., The Color Blue: Meaning and Color Psychology,
<https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-blue-2795815>, pristupljeno:
14.07.2023
- [25] Cherry K., The Color Psychology of Black, <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-black-2795814>, pristupljeno: 14.07.2023
- [26] Gottesman S., A Brief History of Color in Art, <https://www.artsy.net/article/the-art-genome-project-a-brief-history-of-color-in-art> pristupljeno: 06.09.2023
- [27] suprematizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 3. 9. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58850>
- [28] Campbell T., The Monochrome: A History of Simplicity in Painting,
<https://magazine.artland.com/the-monochrome-a-history-of-simplicity-in-painting/>
pristupljeno: 03.09.2023
- [29] Publication excerpt from MoMA Highlights: 375 Works from The Museum of Modern Art, New York (New York: The Museum of Modern Art, 2019), Kazimir Malevich Suprematist Composition: White on White, <https://www.moma.org/collection/works/80385>
pristupljeno: 03.09.2023
- [30] Five ways to look at Malevich's Black Square,
<https://www.tate.org.uk/art/artists/kazimir-malevich-1561/five-ways-look-malevichs-black-square> pristupljeno: 03.09.2023

[31] Pablo Picasso's Blue Period - 1901 to 1904, https://www.pablocicasso.org/blue-period.jsp?fbclid=IwAR1SvfPo4pbHhGIu8hANA4a9mzribdO68G81L2p09eST4s8rRaA_wf_hkJqY, pristupljeno: 13.07.2023

[32] Bailey J., New Data Shows Why Van Gogh Changed His Color Palette, <https://www.artnome.com/news/2018/11/26/new-data-shows-why-van-gogh-changed-his-color-palette-to-bright-yellow> pristupljeno: 13.07.2023

[33] Gotthardt A., What Art History Tells Us about Ultra Violet, Pantone's Color of the Year, <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-art-history-tells-ultra-violet-pantones-color-year> pristupljeno: 13.07.2023

[34] Jacquet M., Valentino red, Hermès orange, Fendi yellow: when fashion shows its true colours, <https://www.numero.com/en/mode/maisons-mode-couleur-fendi-jaune-hermes-orange-rouge-valentino-rose-schiaparelli-shocking-pink-maison-margiela-blanc-yohji-yamamoto-noir> pristupljeno: 13.07.2023

[35] St Clair K., Elsa Schiaparelli and the power of shocking pink, <https://www.elledecoration.co.uk/decorating/colours/a34011671/elsa-schiaparelli-shocking-pink/>, pristupljeno: 13.07.2023

[36] Frankel S., Inside Martin Margiela's All-White Maison, <https://www.anothermag.com/fashion-beauty/7363/inside-martin-margielas-all-white-maison> pristupljeno: 03.09.2023

[37] Victoria and Albert Museum, London, 2023., <https://www.vam.ac.uk/articles/the-history-of-hand-knitting> pristupljeno: 14.07.2023.

[38] Madsen A.C., 5 Things To Know About Christian Dior's Knit-Centric AW21 Haute Couture Show, <https://www.vogue.co.uk/fashion/gallery/dior-couture-aw21-5-things-to-know> pristupljeno: 14.07.2023.

[39] Howarth D., Viktor & Rolf's Vagabonds wear haute-couture garments made from scraps of recycled fabrics, <https://www.dezeen.com/2016/07/07/viktor-rolf-vagabonds-autumn-winter-2016-haute-couture-garments-recycled-fabrics/> pristupljeno: 14.07.2023.

[40] Leitch L., Dries Van Noten SPRING 2017 MENSWEAR, <https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2017-menswear/dries-van-noten> pristupljeno: 06.09.2023

[41] *Apep*. Leksikon egipatske mitologije, Arheološki muzej u Zagrebu, pristupljeno 17.09.2023, <https://www.amz.hr/hr/edukacija/egiptologija/mitologija/leksikon-egipatske-mitologije/>

[42] Ibn Sina. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 17. 9. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26869>

[43] Digitalis. Cochrane, pristupljeno: 17.9.2023., https://www.cochrane.org/hr/CD002901/VASC_digitalis-za-lijecenje-srcanog-zatajenja-u-pacijenata-u-sinusnom-ritmu

[44] Hermès Paris, <https://www.hermes.com/us/en/content/135636-resourceful-orange-box/>, pristupljeno: 13.7.2023.

[45] Palača Colonna, <https://www.galleriacolonna.it/en/> pristupljeno: 17.09.2023.

[46] Ready-to-wear, *Collins COBUILD Advanced Learner's Dictionary*, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/ready-to-wear> pristupljeno: 17.09.2023.

11. SLIKOVNI MATERIJALI

Slika 1: Ilustrativni prikaz četiri temperamenta, Deutsche Kalendar, 1498.

Slika 28: Goetheov krug boja, 1809., izvor: <https://www.themarginalian.org/2012/08/17/goethe-theory-of-colours/>

Slika 29: Utjecaj boja na raspoloženje, izvor: <https://primewalls.com/pages/the-psychology-of-color-in-interior-design>

Slika 30: Tradicionalni krug boja, izvor: <https://www.peachpit.com/articles/article.aspx?p=2162084&seqNum=2>

Slika 31: Kazimir Maljevič, *Bijelo na bijelo*, 1918., ulje na platnu, 79.4 x 79.4, Muzej moderne umjetnosti u New Yorku, izvor: <https://www.moma.org/collection/works/80385>

Slika 6: Yves Klein, Internacionalna Kleinova plava (IKB 79), 1959., izvor: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/klein-ikb-79-t01513>

Slika 7: Pablo Picasso, *Dvije sestre*, 1902., ulje na platnu, 152 x 100cm, Ermitaž muzej u Sankt Petersburgu izvor: <https://www.pablocicasso.org/two-sisters.jsp>

Slika 8: Vincent van Gogh, *Suncokreti*, 1889., ulje na platnu, 95 x 73cm, Van Gogh Muzej u Amsterdamu izvor: <https://www.vangoghmuseum.nl/en/art-and-stories/stories/all-stories/5-things-you-need-to-know-about-van-goghs-sunflowers>

Slika 9: Claude Monet, *Waterloo most*, 1903., ulje na platnu, 65.7 x 101cm, McMaster Muzej Umjetnosti u Hamiltonu, Ontario, izvor: <https://www.artic.edu/artworks/20701/waterloo-bridge-sunlight-effect>

Slika 10: Yohji Yamamoto *Kolekcija jesen 2014. Ready-to-Wear* izvor: <https://www.vogue.com/fashion-shows/fall-2014-ready-to-wear/yohji-yamamoto>

Slika 11: Narančasto pakiranje modne kuće Hermès, izvor: <https://www.hermes.com/us/en/content/135636-resourceful-orange-box/>

Slika12:Elsa Schiaparelli, *Phoebus ogrtač*, 1938., Metropolitan muzej umjetnosti u New Yorku, izvor: <https://www.artsy.net/artwork/elsa-schiaparelli-cape-phoebus>

Slika 13: Unutrašnjost ateljea modne kuće Maison Margiela, 2008., izvor: <https://www.anothermag.com/fashion-beauty/7363/inside-martin-margielas-all-white-maison>

Slika 14 Postupak ručnog tkanja, Encyclopedia Britannica, 2011., izvor: <https://www.britannica.com/technology/knitting>

Slika 15: Alexander McQueen, *Kolekcija jesen 2001. Ready-to-Wear*, izvor: <https://www.vogue.com/fashion-shows/fall-2001-ready-to-wear/alexander-mcqueen>

Slika 16: Christian Dior, *Kolekcija jesen 2021. Couture*, izvor: <https://www.vogue.com/fashion-shows/fall-2021-couture/christian-dior>

Slika 17: Prikaz međusobnog prepleta osnove i potke, izvor: <https://www.threadsmagazine.com/project-guides/sewing-with-knits/a-primer-on-sewing-knits>

Slika 18: Viktor&Rolf, *Kolekcija Vagabonds jesen/zima 2016*. izvor: <https://www.viktor-rolf.com/collection/haute-couture-vagabonds-autumn-winter-2016>

Slika 19: Dries Van Noten, *Muška kolekcija proljeće 2017*. izvor: <https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2017-menswear/dries-van-noten>

Slika 20: Skice oglavlja iz kolekcije, ilustracija studentice

Slika 32: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Kolerik*, ilustracija studentice

Slika 22: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Melankolik*, ilustracija studentice

Slika 23: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Flegmatik*, ilustracija studentice

Slika 24: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Sangvinik*, ilustracija studentice

Slika 25: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Ekstrovert*, ilustracija studentice

Slika 26: Paleta boja za odjevnu kombinaciju *Introvert*, ilustracija studentice

Slika 33: Ručno pletena oglavlja iz kolekcije *4T+2*, fotografija studentice

Prilog 1: Skice kolekcije, ilustracija studentice

Prilog 8: Odjevna kombinacija *Kolerik*, fotografija studentice

Prilog 3: Odjevna kombinacija *Melankolik*, fotografija studentice

Prilog 4: Odjevna kombinacija *Flegmatik*, fotografija studentice

Prilog 5: Odjevna kombinacija *Sangvinik*, fotografija studentice

Prilog 6: Odjevna kombinacija *Ekstrovert*, fotografija studentice

Prilog 7: Odjevna kombinacija *Introvert*, fotografija studentice

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

TEKSTILNO - TEHNOLOŠKI FAKULTET

ZAVOD ZA DIZAJN TEKSTILA I ODJEĆE

IME I PREZIME STUDENTA: ANA MAJDANDŽIĆ

MATIČNI BROJ: 11410/TMD-MD

IZJAVA O AUTORSTVU

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala diplomski rad pod naslovom: **OSOBNOST I MODA - GALENOVA TEORIJA U OBLIKOVANJU MODNE KOLEKCIJE** i da sam njegoa autorica. Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Ana Majdandžić

Datum: rujan, 2023.